

**Univerzita Karlova**

**Filozofická fakulta**

Ústav české literatury a komparatistiky

# **Diplomová práce**

Bc. Charlotte Panušková

**Reflexe environmentální krize v současné české poezii**

Reflection of the Environmental Crisis in Contemporary Czech Poetry

Praha 2021

Vedoucí práce: doc. Mgr. Josef Hrdlička, Ph.D.

**Poděkování:**

Děkuji doc. Mrg. Josefu Hrdličkovi, Ph.D. za trpělivost a podporu během vedení této práce.

**Prohlášení:**

Prohlašuji, že jsem diplomovou práci vypracovala samostatně, že jsem řádně citovala všechny použité prameny a literaturu a že práce nebyla využita v rámci jiného vysokoškolského studia či k získání jiného nebo stejného titulu.

V Praze, dne 25. července 2021

Charlotte Panušková

**Klíčová slova (česky):**

environmentální poezie, ekokritika, přírodní poezie, environmentální krize, klimatická změna

**Klíčová slova (anglicky):**

environmental poetry, ecocriticism, nature poetry, environmental crisis, climate change

**Abstrakt (česky):**

Ve své diplomové práci se zabývám českou (a potažmo slovenskou) environmentální poezií. Především v anglosaském světě je environmentální poezie, tedy poezie, která reaguje na současnou environmentální situaci, už dlouho zavedený pojem. Na české scéně se díla tohoto druhu poezie začala hojněji objevovat až v posledních několika letech, a stále na stabilní místo v literárním poli čekají. Jedním z impulsů pro tvorbu básnických sbírek s environmentální tematikou byla výzva *přírodnilyrika.cz* z roku 2019, která rozhýbala český literární prostor a rozpoutala debatu, zda by básníci měli tematizovat aktuální problémy dneška. I přes zdánlivou nepodobnost jednotlivých sbírek v nich lze nalézt společné prvky a témata. Diplomová práce si klade za cíl zmapovat a porovnat tyto rozličné sbírky s environmentální tematikou, a zasadit je do širšího kontextu dějin poezie.

**Abstract (in English):**

In this diploma thesis I am dealing with Czech (and by extension Slovak) environmental poetry. Particularly in Anglo-Saxon world, the environmental poetry (poetry that reacts on the current environmental situation) is well-established. This type of poetry has emerged just few years ago in Czech literary scene, and is still waiting for its stable position. One of the main reasons why this type of poetry emerged in Czech literary scene was a call *přírodnilyrika.cz* from 2019. It created a literary momentum and started a debate whether poets should thematize contemporary problems. Even though the poetry collections seem distinct and diverse, they have some common elements. This diploma thesis is mapping these environmental poetry collections and contextualizing them into wider poetry history.

## OBSAH

<b>1</b>	<b>ÚVOD .....</b>	<b>1</b>
<b>2</b>	<b>TEORIE .....</b>	<b>4</b>
<b>2.1</b>	<b>EKOKRITIKA.....</b>	<b>4</b>
<b>2.2</b>	<b>ENVIRONMENTÁLNÍ POEZIE.....</b>	<b>4</b>
<b>2.3</b>	<b>ANTROPOCÉN .....</b>	<b>6</b>
2.3.1	<i>Hyperobjekt.....</i>	<i>7</i>
<b>2.4</b>	<b>IDENTIFIKACE .....</b>	<b>8</b>
<b>3</b>	<b>ČESKÁ PŘÍRODNÍ LYRIKA .....</b>	<b>10</b>
3.1.1	<i>Karel Hynek Mácha.....</i>	<i>10</i>
3.1.2	<i>Antonín Sova.....</i>	<i>14</i>
3.1.3	<i>Stanislav Kostka Neumann.....</i>	<i>15</i>
<b>3.2</b>	<b>PROTOENVIRONMENTÁLNÍ LYRIKA A LITERATURA.....</b>	<b>17</b>
3.2.1	<i>Josef Váchal.....</i>	<i>17</i>
3.2.2	<i>Emil Juliš.....</i>	<i>19</i>
<b>4</b>	<b>SOUČASNÁ ENVIRONMENTÁLNÍ POEZIE .....</b>	<b>22</b>
<b>4.1</b>	<b>DISKURZ .....</b>	<b>22</b>
<b>4.2</b>	<b>IDENTITA .....</b>	<b>24</b>
4.2.1	<i>Globálnost.....</i>	<i>26</i>
4.2.1.1	<i>Migrace.....</i>	<i>26</i>
4.2.2	<i>Perspektiva.....</i>	<i>28</i>
<b>4.3</b>	<b>MĚŘÍTKO.....</b>	<b>31</b>
4.3.1	<i>Nepochopitelnost.....</i>	<i>32</i>
4.3.2	<i>Geologický čas / Vědomí konce.....</i>	<i>35</i>
4.3.3	<i>Koláž.....</i>	<i>36</i>
<b>4.4</b>	<b>TÉMATA.....</b>	<b>38</b>
4.4.1	<i>Odpad.....</i>	<i>38</i>
4.4.2	<i>Recyklace.....</i>	<i>40</i>
4.4.3	<i>Život.....</i>	<i>41</i>
4.4.4	<i>Pozdní kapitalismus / Konzumerismus.....</i>	<i>44</i>

5	ZÁVĚR .....	47
6	SEZNAM POUŽITÉ LITERATURY .....	48

# 1 Úvod

Environmentální krize prostoupila téměř všechny části naší společnosti. Každá doba má svoji krizi, nicméně ta současná, environmentální, by mohla být naší poslední. Již v roce 1992 se přes 1700 vědců připojilo k výzvě Henry W. Kendalla, laureáta Nobelovy ceny za fyziku, za drastické snížení lidských aktivit, které ničí planetu (jako je například znečišťování ovzduší nebo přílišná produkce odpadu). Ta by totiž, pokud by se nic nezměnilo, mohla být za relativně krátkou dobu neobyvatelná.<sup>1</sup> Po 25 letech podobnou výzvu podepsalo přes 15 tisíc vědců.<sup>2</sup> I přes tyto výzvy světoví lídři nepřijali dostatečná opatření pro to, aby environmentální krizi alespoň trochu odvrátili.<sup>3</sup> O necelý rok později se mezi středoškolskými studenty rozmohlo globální hnutí Fridays for Future, během kterého přes 1 milion středoškoláků<sup>4</sup> nechodilo v pátek do školy a místo toho stávkovalo za klima. Důvodem těchto stávek byl apel na světové lídry, aby poslouchali výzvy vědců o katastrofálním stavu planety, jelikož to budou oni, členové nejmladší generace, kteří na této planetě budou žít ještě několik desítek let. Možná to však bude jedna z posledních generací, která tu bude žít.

Faktorů, které přispěly ke kritickému stavu současného životního prostředí je spousta, nicméně téměř všechny mají počátek u člověka a jeho přístupu ke světu. Historik Lynn White před více jak 50 lety ve svém eseji *The Historical Roots of Our Ecological Crisis* vyslovil myšlenku, že křesťanství je hlavním důvodem současné environmentální krize. Podle Whitea křesťanství ospravedlňovalo lidskou nadřazenost nad jinými živočichy a celkově přírodou, takže ji s klidným svědomím mohl vykořisťovat.<sup>5</sup> Simkins tuto tezi

---

<sup>1</sup> Kendall, H.W.: „World Scientist‘ Warning to Humanity“ in *A Distant Light*, New York, Springer 2000, s. 198-201.

<sup>2</sup> Ripple, W. et. al.: „World Scientist‘ Warning to Humanity: A Second Notice“ in *BioScience*, 67, 12, 2017, s. 1026-1028.

<sup>3</sup> UN Environment Programme: „Emission Gap Report 2019“, Dostupné z: [www.unep.org/resources/emissions-gap-report-2019](http://www.unep.org/resources/emissions-gap-report-2019)

<sup>4</sup> Carrington, D.: „School Climate Strikes: 1.4 milion people took part, says campaigners“ in *The Guardian*, Dostupné z: [www.theguardian.com/environment/2019/mar/19/school-climate-strikes-more-than-1-million-took-part-say-campaigners-greta-thunberg](http://www.theguardian.com/environment/2019/mar/19/school-climate-strikes-more-than-1-million-took-part-say-campaigners-greta-thunberg)

<sup>5</sup> White, L: „The Historical Roots of Our Ecologic Crisis“, in Hiltner, K. (ed.), *Ecocriticism: The Essential Reader*, London and New York, Routledge 2015, s. 39-46.



zpochybňuje a tvrdí, že nikoliv křesťanská víra, nýbrž osvícenství a osvícenecká interpretace Bible je počátek současné environmentální krize a antropocentrické představy nadřazenosti.<sup>6</sup> Obě teze se však shodnou na tom, že za environmentální krizi může antropocentrismus a iluze<sup>7</sup> lidské nadřazenosti. Osvícenství obecně přineslo rapidní společenské změny<sup>8</sup> a průmyslový rozvoj, který vyústil ve velkou průmyslovou revoluci. Právě tehdy pravděpodobně začalo ničení životního prostředí, jak ho známe dnes.<sup>9</sup> Průmysl sice pomohl zvýšit životní úroveň spoustě lidí na Zemi<sup>10</sup>, nicméně z dlouhodobého hlediska přispěl (a přispívá) k oteplování planety a globálnímu drancování přírodních zdrojů. Reakcí na osvícenství, které postavilo člověka do středu svého myšlení, byl romantismus, umělecký a filozofický směr, který, velmi zjednodušeně řečeno, se místo člověkem jako takovým spíše zabýval postavením člověka ve světě, konkrétně ve vztahu k přírodě. Právě romantismus ovlivnil vidění přírody, které přetrvává dodnes.

Umění a literatura reflektuje lidské chování k přírodě. Ve své práci se zabývám tím, jak se environmentální krize promítá do současné české poezie. K této percepci současného stavu životního prostředí však vede dlouhá cesta, která má počátky v romantické přírodní lyrice. Básně s environmentální tematikou literární teorie nazývá ekopoezií, nebo environmentální poezií, kdežto obecně básně o přírodě označuje jako přírodní lyriku. Environmentální poezie je mladší než přírodní lyrika a z přírodní lyriky částečně vychází. I proto se v této práci nejprve zabývám proměnou percepce přírody, potažmo životního prostředí, u vybraných českých básníků počínaje Karlem Hynkem Máchou. Dnes již samozřejmé vnímání přírody jako něčeho krásného má totiž kořeny v romantismu. Dříve lesy, hory a skály však budily spíše odpor než obdiv.<sup>11</sup> Étos romantické přírody přetrvál dodnes, nicméně se stále naléhavějším stavem přírody se začíná více ozývat názor, že příroda by neměla být jen krásná a člověk by ji neměl podrobovat estetickým normám. Ochrana

---

<sup>6</sup> Simkins, R.: „The Bible and Anthropocentrism: Putting Humans in Their Place“ in *Dialectical Anthropology*, 38,4, 2014, s. 399.

<sup>7</sup> Jak křehká je lidská společnost nám dokázala, stále ještě probíhající, pandemie onemocnění covid-19. Během ní se ukázalo, jak lehce může „obyčejný“ virus změnit lidskou společnost.

<sup>8</sup> Jednou z největších společenských změn byla velká francouzská revoluce.

<sup>9</sup> Abram, N., J., et. al.: „Early Onset of Industrial-Era Warming Across the Oceans and Continents“ in *Nature*, 536, 2016, s. 411-418.

<sup>10</sup> Nebo spíše spoustě lidem na Západě.

<sup>11</sup> Stibral, K.: *Estetika přírody: K historii estetického ocenění krajiny*. Brno, Pavel Mervart 2019. s. 11-12.

přírody by měla být samozřejmostí ne proto, že lahodí lidskému oku, ale protože bez ní tu člověk nepřežije.

K napsání této práce mě inspirovala výzva básníků Radka Štěpánka a Pavla Zajíce přírodnílyrika.cz z roku 2019. Výzva mezi básníky rozpoutala vášnivou debatu o smyslu environmentální poezie. Na jejím základě bylo napsáno několik sbírek, nicméně to nejsou jediné sbírky v českém prostředí s environmentálním apelem. Debata okolo přírodnílyriky.cz mi vnukla nápad zmapovat toto prostředí environmentální poezie a zachytit vzrůstající trend na jeho počátku. Básníky a básníčky píšící environmentální poezii nespojuje věk, pohlaví, ani styl. Společné spojnice proto vychází hlavně ze strukturních rysů a tematických prvků básní. V analýze se opírám o teoretická východiska ekokritiky. To však vychází převážně z anglicky psané literatury, která environmentální témata zpracovává odlišným způsobem než ta česky psaná. Proto se v analýze snažím nalézt unikátní prvky a rysy, které jsou platné hlavně pro současnou českou poezii.

Jádrem této práce je současná česká environmentální poezie a diskuze, která kolem ní probíhá. Ekopoezii zasazuji do širších souvislostí ekokritiky a přírodní lyriky, kterými se zabývám v úvodu. Práci rozdělují do tří kapitol a několika podkapitol. V první, teoretické části, shrnuji základní pojmy ekokritiky. Nejprve stručně vysvětluji, co ekokritika je a čím se zabývá. Dále pak nastiňuji rozdíl mezi environmentální poezií a přírodní lyrikou a krátce zmiňuji pojmy antropocén, hyperobjekt a jinakost. Ve druhé, historické části, mapuji proměnu vnímání přírody u vybraných českých básníků. A v poslední, třetí části, nejprve stručně shrnuji diskurz okolo environmentální poezie v českém prostředí a poté předkládám analýzu současné české environmentální poezie. Tu rozdělují do tří podkapitol. Proměna identity, ve které poukazuji na posun od lokální identifikace ke globální. Dále práce s měřítky, jak prostorovými, tak časovými. Ty se projevují ve vztahu k básnickému subjektu, ale i ke sbírkám jako takovým. A nakonec témata environmentálních básní, která jsou spojená s environmentální krizí.

## 2 Teorie

### 2.1 Ekokritika

Environmentální kritika nebo ekokritika je literární teorie zabývající se vztahem mezi literaturou a reálným prostředím. Její základní premisou je, že příroda a kultura se navzájem ovlivňují. Proto se zabývá vztahem mezi nimi, hlavně vztahem mezi přírodou a literaturou. Ekokritici se tak v textech zaměřují například na vyobrazení přírody nebo na vztah mezi protagonistou a prostředím.<sup>12</sup> Důležitý pro ně je etický postoj k přírodě, skrze který na literaturu pohlíží. Odmítají antropocentrický pohled na svět, který se snaží nahradit ekocentrickým, tedy pohledem, který neupřednostňuje člověka před ostatními bytostmi.

Počátky ekokritiky se datují do sedmdesátých let 20. století, větší rozmach však zaznamenala až v letech devadesátých. Stejně jako ostatní kritiky i ekokritika si prošla vývojovými fázemi. Z dnešního pohledu se dělí na dvě vlny, přičemž druhá vlna stále trvá. V první vlně se ekokritici zaměřovali hlavně na starší autory, u kterých nacházeli obrazy romantické a pastorální přírody. Populárním žánrem ke zkoumání se stalo psaní o přírodě (anglicky: *nature writing*), jehož hlavní inspirací je buď interakce člověka s přírodou, anebo příroda samotná. Analyzovali se především autoři jako Henry David Thoreau nebo William Wordsworth. Oba tito autoři ve svých dílech obdivovali jedinečnou krásu spojení člověka s přírodou a kritici v nich nacházeli unikátní estetiku lokálních a regionálních míst.

Ve druhé vlně se ekokritici posunuli k analýze současných textů a současných environmentálních problémů, které zkoumají z širšího, globálnějšího hlediska. S ohledem na environmentální krizi, která se děje na celém světě, se totiž lokální hledisko stalo nedostačujícím. Ekokritici se nyní soustředí na různé podoby současné přírody a neobdivují přírodu pouze v její kráse. Dívají se na literaturu s ohledem na současný stav životního prostředí.<sup>13</sup>

### 2.2 Environmentální poezie

Environmentální poezie nebo ekopoezie je relativně nový, a ještě ne úplně definovaný žánr, který se objevil jako odnož přírodní lyriky. Odlišit od sebe přírodní lyriku a ekopoezii je

---

<sup>12</sup> Glotfelty, Ch.: *The Ecocriticism Reader*, Athens & London, The University of Georgia Press 1996, s.xviii-xix.

<sup>13</sup> Hiltner, K.: „Second-Wave Ecocriticism“ in *Ecocriticism: The Essential Reader*, London & New York, Routledge 2015, s. 131.

netriviální úkol, nicméně se o to alespoň v náznaku pokusím. Přírodní lyrika je vcelku zavedený žánr, který se, stejně jako ostatní žánry, vyvíjel a vyvíjí. Podle Josefa Peterky příroda či přírodní jevy bývají v básních přírodní lyriky objektem estetické kontempace, nejpřednější jsou tedy kvality, které lze vnímat smysly.<sup>14</sup> Environmentální poezie naproti tomu vnímá přírodu v její komplexnosti, zajímá se i o jiné přednosti, než je její krása a především, přímo i nepřímo upozorňuje na stav životního prostředí. Kromě smyslů využívá i konceptuální prvky. Navíc se netýká pouze přírody, pokud je příroda chápána jako opak kultury, nýbrž prostředí jako celku. Ekopoezie pojem přírody přehodnocuje, poukazuje na to, že příroda nejsou jen lesy a pláně, ale i například rybenky v koupelně.<sup>15</sup> Environmentální poezii od přírodní lyriky také můžeme odlišit skrze funkci, jakou básně nabývají. Strukturalisté v básnických dílech nacházeli několik funkcí<sup>16</sup>, přičemž hlavní funkcí literárního díla je podle nich funkce poetická, která strhává pozornost na samotné dílo, jak je napsáno a jaký jazyk používá.<sup>17</sup> Poetická funkce však není jedinou funkcí literárního díla, různou měrou nabývají i těch ostatních, které jsou hierarchizovány.<sup>18</sup> U environmentální poezie je silná i funkce konativní, která odkazuje na, více či méně, definovaný environmentální apel. Poloha environmentální básně tak kolísá mezi funkcí estetickou a konativní. U přírodní lyriky je dominantní funkce poetická a ostatní funkce jsou jí podřízeny.

V anglicky mluvícím světě je žánr environmentální poezie celkem rozšířený, i proto mu bylo dedikováno několik sborníků<sup>19</sup> a teoretických prací.<sup>20</sup> Podle Timothyho Clarka je veškerá současná poezie do jisté míry environmentální, protože už ji nelze odpoutat od problémů dnešního světa. Při jejím čtení jsme podle něj zatíženi současnou environmentální krizí, a proto ji vždy budeme interpretovat s tímto ohledem. Clark dále tvrdí, že poezie má ve zpracování environmentálních problémů výhodu nad prózou, jelikož je lépe schopna vyjádřit komplexnost a pluralitu přírody. Tím, že se poezie nezaměřuje na příběh, ale spíš

---

<sup>14</sup> Peterka, J.: „Přírodní lyrika“, Mocná, D. (ed.), *Encyklopedie literárních žánrů*, Litomyšl, Paseka 2004, s. 538.

<sup>15</sup> Báseň o rybenkách má Jonáš Zbořil ve sbírce *Nová divočina*.

<sup>16</sup> Podle Sládka se funkcí v humanitních vědách se rozumí účel, poslání nebo smysl činnosti.

<sup>17</sup> Sládek, O. et. al.: *Slovník literárněvědného strukturalismu A-Ž*, Brno, Host 2018, s. 535.

<sup>18</sup> Jakobson, R.: *Poetická funkce*, Praha, H&H 1995, s. 78.

<sup>19</sup> Např. Street, L., Fisher-Wirth, A.(eds.): *The Ecopoetry Anthology*, San Antonio & Texas, Trinity University Press 2013.

<sup>20</sup> Např. Bryson, J., S.: *Ecopoetry: A Critical Introduction*, Salt Lake City, University of Utah Press 2002.

na figurativní stránku jazyka, dokáže snadněji vyjádřit problematiku přesahující lidskou perspektivu.<sup>21</sup> V českém prostředí pojem environmentální poezie začal rezonovat až s výzvou básníků Radka Štěpánka a Pavla Zajíce *přírodnilyrika.cz*, nicméně environmentální básně a texty se psaly již předtím, což dokládám v této práci.

### 2.3 Antropocén

Další pojem, který je třeba zmínit je antropocén neboli věk člověka. Původně pojem označoval geologickou epochu datovanou od prvních důkazů vlivu lidské činnosti na ekosystém, nebo, jak říká Buell, od doby kdy „lidská historie je zapsána do historie přírody.“<sup>22</sup> Postupně se však toto označení začalo používat pro stav současného světa. Podle Pokorného a Storcha se antropocén dá chápat nejen jako určitý stav, ale i jako určitý přístup ke světu, jako způsob myšlení o světě.<sup>23</sup> Myslet antropocenně znamená odmítnout pomyslné dichotomie světa jako jsou kultura a příroda, přírodní a sociální vědy aj., jelikož už jsou nefunkční. Do popředí se naopak dostává studium vztahů napříč disciplínami, a to i těmi, které dosud byly považovány za vzájemně se vylučující.<sup>24</sup> Každá disciplína musí také přehodnotit své zaměření a myslet na současný stav světa.

Antropocenní perspektiva zahrnuje uvědomění si planetárního celku a skutečnost, že člověk je tohoto celku součástí a jednou z nezanedbatelných sil, která tento celek ovlivňuje. Do té doby převažoval názor, že člověk ovlivňuje pouze lidský svět, nikoliv celou planetu. Jevy, které se v antropocénu dostávají do popředí (biosféra, litosféra atd.) se týkají celé planety. Nelze je proto vnímat lokálně, ale je potřeba se na ně zaměřit z globálního hlediska. Nedají se zaškatulkovat do jednoho tradičně vymezeného odvětví.

Bristow tvrdí, že antropocenní perspektiva se odráží také v současné poezii. Básně často nemají pouze lidské hledisko, ale hledisko celku, nebo naopak v sobě nesou

---

<sup>21</sup> Clark, T.: „Ecopoetry“ in *The Value of Ecocriticism*, Cambridge & New York, Cambridge University Press 2019, s. 58-60.

<sup>22</sup> Buell, L.: *The Environmental Imagination: Thoreau, Nature Writing, and the Formation of American Culture*, Cambridge, Mass., Harvard University Press 1995, s.7.

<sup>23</sup> Pokorný, P., Storch, D.: „Kde jsme se to ocitli?“ in Pokorný, P., Storch, D. (eds.), *Antropocén*, Praha, Academia 2020, s.22-25.

<sup>24</sup> Konopásek, Z.: „Antropocén: více než jeden, méně než dva“ in Pokorný, P., Storch, D. (eds.), *Antropocén*, Praha, Academia 2020, s. 47-48.

uvědomění, že celek nikdy nelze zachytit.<sup>25</sup> Podle Davida Farriera antropocén nutně mění i způsob čtení poezie. Naše očekávání a důvod, proč poezii čteme, se změnil. Samozřejmě ne všechny básně jsou o antropocénu, ale všechny čteme v době antropocénu. Farrier tvrdí, že současná doba pozměňuje náš pohled na básně a nutí nás přemýšlet nad všemi možnými výklady.<sup>26</sup>

### 2.3.1 Hyperobjekt

*Hyperobjekt* je fenomén, který vyplývá z antropocénu. Timothy Morton jej ve svých knihách *The Ecological Thought* a *Hyperobjects* popisuje jako jev, který se rozprostírá v čase a prostoru a je tak velký, že přesahuje klasická lidská měřítka. Hyper je tedy ve vztahu k člověku. Příkladem hyperobjektu může být klimatická změna, černá díra nebo všechny plasty na planetě.<sup>27</sup> Nejedná se tedy o objekt jako třeba kontinent, ale spíš o soubor vztahů mezi jevy, které, spojené do jednoho významového celku, tvoří hyperobjekt.<sup>28</sup> Jednou z jeho vlastností je nelokálnost, objevuje se tedy na několika místech zároveň, a proto ho nikdy nelze spatřit vcelku, pouze jeho části nebo lokální projevy. Je velmi těžké, až téměř nemožné, pro jednoho člověka hyperobjekt identifikovat. K jeho rozpoznání je potřeba souhrn interdisciplinárních znalostí a měření. Lokální projevy hyperobjektu se mohou zdát nevysvětlitelné, náhodné a vzájemně nesouvisející. Hyperobjekty nutí k zamyšlení nad perspektivou a měřítky, což lze využít i při čtení literatury. Justin Quinn teorii hyperobjektů použil k interpretaci poezie Paula Muldoona. Podle Quinna je Muldoonova poezie nesourodá a nejasná, často nejprve pojednává o něčem a najednou se ukáže, že pojednává o něčem úplně jiném. Muldoon do básně skládá různé informace, ze kterých pak, podle Quinna, vystupuje jeden hyperobjekt.<sup>29</sup> Současná česká environmentální poezie pracuje obdobně a dotýká se hyperobjektů svým obsahem i svojí formou.

---

<sup>25</sup> Bristow, T.: *The Anthropocene Lyric: An Affective Geography of Poetry, Person, Place*, Melbourne, Palgrave MacMillan 2015, s.2.

<sup>26</sup> Farrier, D.: *Anthropocene Poetics: Deep Time, Sacrifice Zones, and Extinction*, Minneapolis & London, University of Minnesota Press 2019, s. 5-6.

<sup>27</sup> Morton, T.: *Hyperobjects: Philosophy and Ecology After the End of the World*, Minneapolis & London, University of Minnesota Press 2013, s. 1-2.

<sup>28</sup> Quinn, J.: „Paul Muldoon a hyperobjekty“ in Hrdlička, J., Pšenička, M., Snelling, A. (eds.), *Věci v básních: Od Achilleova štítu po hyperobjekty*, Praha, Univerzita Karlova 2020, s. 387.

<sup>29</sup> Tamtéž, s. 393.

## 2.4 Identifikace

*Jiný* je základní pojem používaný napříč humanitními a sociálními vědami, důležitý pro vymezení toho, co je *Já*. Označuje někoho nebo něco, s čím se *Já* neidentifikuje. *Jinakost* je pak vlastnost *Jiného*.

Příroda a přirozený svět jsou často<sup>30</sup> vnímány jako protiklad světa lidského, a tedy jsou vnímány jako *Jiní*. Tento pohled nesdílejí někteří environmentalisté a ekologové, obzvlášť pak hlubinní ekologové, kteří si zakládají na holistické představě planety, odmítají antropocentrické vidění světa a dichotomii člověk-příroda, a zdůrazňují lidskou sounáležitost s přírodou. Sami sebe tak identifikují s přírodou. Do jisté míry je přirozené, že se člověk identifikuje s krajinou, která ho obklopuje. Podle Paula Sheparda je příroda, která nás obklopuje dokonce jeden z hlavních prvků, který tvaruje naši osobnost a je podle něj nemožné vědět, kdo jsem, bez znalosti toho, kde jsem, tedy do jakého prostředí patřím.<sup>31</sup> S identifikací přichází i etické uvědomění. Podle Ursuly Heise se lidé k přírodě chovají lépe, pokud se s ní identifikují.<sup>32</sup> Problém však nastává v globalizovaném světě. Lidé se totiž většinou identifikují s přírodou, kterou znají a která je obklopuje bezprostředně. Nikoliv už však s tou, která je kilometry vzdálená od jejich bydliště. Wender Berry tvrdí, že lidé se k prostředí, které neznají, nechovají s respektem a mohou ho potenciálně i zničit.<sup>33</sup> Příkladem může být australská krajina, která po příjezdu Britů a jejich zvířat utrpěla velké ztráty. Obyčejný evropský králík měl devastující dopad na australskou flóru a faunu.<sup>34</sup>

Jak se tedy k přírodě vztahovat v globalizovaném světě? Jedním z fenoménů, které globalizace přináší je deteritorializace, proces ztráty vazeb k určitému teritoriu nebo prostředí. S každou deteritorializací ale přichází i reteritorializace, proces vytvoření nové vazby na prostředí. Heise je toho názoru, že deteritorializace a reteritorializace mohou pomoci k uvědomění si sounáležitosti s přírodou. Poznání jiného prostředí než toho, které je

---

<sup>30</sup> Dichotomií člověk-příroda se zabývali například romantici, kteří na jednu stranu tvrdili, že příroda je přirozené prostředí pro člověka, ale že člověk zároveň už je z přírody vyloučen.

<sup>31</sup> Shepard, P.: „Place in American Culture“ in *The North American Review* 3, 262, 1977, s. 32.

<sup>32</sup> Heise, U., K.: *Sence of Place and Sence of Planet: The Environmental Imagination of the Global*. Oxford and New York. Oxford University Press 2008, s. 28.

<sup>33</sup> Berry, W.: „The Regional Motive“ In *A Continuous Harmony: Essays Cultural and Agricultural*. New York, Harcourt Brace Jovanovich 1972, s. 69.

<sup>34</sup> Cook, B., D.: „Rabbits: Manageable Environmental Pests or Participants in New Australian Ecosystem?“ in *Wildlife Research*, 39, 4, 2012, s. 279-289.

člověku vlastní, pomáhá k širšímu povědomí o celkovém fungování planety. V době antropocénu, ve které nelze environmentální problémy řešit lokálně, nýbrž je nutné je řešit globálně, je podle Heise potřeba se identifikovat s planetou, nikoliv pouze s lokálním či regionálním prostředím.<sup>35</sup>

---

<sup>35</sup> Heise, U.: cit. d. (pozn. č. 32), s. 53-55.



### 3 Česká přírodní lyrika

#### 3.1.1 Karel Hynek Mácha

Těžko bychom hledali počátky současné percepce přírody jinde než v romantismu. I přes to, že tento směr měl tolik různých linií, že se někteří vědci raději kloní k pojmenování romantismy, nikoliv romantismus, aby zdůraznili různost romantických děl a pluralitu myšlenek,<sup>36</sup> se příroda stává ústřední kategorií všech těchto linií. Obzvláště první vlna ekokritiků se k romantismu vrací právě kvůli hodnotě, kterou přírodě přidával a tomu, jakým způsobem ji postavil do opozice vůči civilizaci a technickým pokrokům.<sup>37</sup> Z toho plyne i specifický obdiv k přírodním krásám, které romantici upřednostňovali před vymoženostmi civilizace.

Hlavním inspiračním zdrojem, ze kterého romantici (a nejen ti) čerpali, byl Jean Jacques Rousseau. Estetik Karel Stibral Rousseauovy myšlenky rozděluje na několik různých úhlů pohledů, jakými se lze na přírodu dívat, z nichž za nejdůležitější považuje pohled náboženský. Stibral zdůrazňuje, že Rousseau sice byl věřící člověk, ale také odpůrce církve a místo bohoslužeb a modliteb, které kritizoval, spatřoval spojení s Bohem v obdivu jeho největšího díla – přírody, kde mohl člověk být Bohu nejbliže. Pro Rousseaua byla příroda důkazem Boží existence, a proto byla dobrá a krásná na rozdíl od lidstva a civilizace, které byly zkažené a ošklivé.<sup>38</sup> „Obraz přírody mi ukazoval jenom harmonii a ladné rozčlenění, obraz lidstva mi ukazuje jenom zmatek, nepořádek“<sup>39</sup>, píše Rousseau v *Emilovi*. S tím souvisí i další dva pohledy, které Stibral zmiňuje – samota a svoboda. Rousseau v přírodě nacházel útočiště, kam se člověk může schovat před civilizací, lidmi a jejich zlobou, a místo, kde může být sám sebou a sám se sebou. Proto také v přírodě spatřoval symbol svobody, protože jenom sám v přírodě je člověk osvobozen od vlivu civilizace.<sup>40</sup>

---

<sup>36</sup> Srv. Hrbata, Z., Procházka M.: *Romantismus a romantismy: pojmy, proudy, kontexty*, Praha, Nakladatelství Karolinum 2005; Lovejoy, A., O.: “On the Discrimination of Romantisms“ in Abrahams, M.H. (ed.), *The English Romantic poets: Modern Essays in Criticism*, New York, Oxford University Press 1975, s. 3-24.

<sup>37</sup> Srv. Hiltner, K.: cit. d. (pozn. č.13); Rigby, K.: “Ecocriticism” in Wolfreys J. (ed.), *Introducing Criticism at the Twenty-First Century*, Edinburgh, Edinburgh UP 2002, s. 151-178.

<sup>38</sup> Stibral, K.: *Proč je příroda krásná Estetické vnímání přírody v novověku*, Praha, Dokořán 2005, s.74-76.

<sup>39</sup> Rousseau, J., J.: *Emil, čili O vychování, II. díl*, Praha, Dědictví Komenského 1911, s. 101.

<sup>40</sup> Stibral, K. cit. d. (pozn. č. 38), s. 76-79.

Tomu také odpovídají přírodní obrazy. Ideální krajina je podle Rousseaua divoká, volná, lesnatá nebo hornatá. „[...] [N]a vysokých horách [...] pocítujeme v těle více volnosti, v duši pak více jasů. [...] [D]uše se osvobozuje, čím více se blížíme končinám vzdušným“.<sup>41</sup>

Ideální krajina a ideál přírody jsou specificky romantickými jevy, které v sobě nesou vnitřní i vnější rozpor. Na jednu stranu je příroda brána jako protiklad civilizace a přirozené prostředí pro člověka, doména harmonie a už jednou zmiňované útočiště, na straně druhé stojí příroda v opozici proti člověku, jako místo nespolehlivé, hrozivé a děsivé. Tato polarita je podle Patočky myšlenková forma, která je romantikům „hluboce povědomá a živě známá“<sup>42</sup>. Je jejich základním prožitkem života a nacházejí ji v každé sféře svého života. S tím souvisí i kontrastní popisy „krásné“ a „vznešené“ přírodní scenérie, které se v romantismu objevují. Krásná krajina je klidná, vstřícná a přijímající, kdežto vznešená je bouřlivá, chaotická a strašná.<sup>43</sup> Přírodní scenérie, které tyto pocity vyvolávají, se však různí, protože, jak napsal Karel Sabina, jeden z hlavních následovatelů Máchy ve svém *Úvodu povahopisném*: „[n]a každého člověka každý výjev přírody jinak působí“<sup>44</sup>. Proto se u Máchy a dalších romantických autorů můžeme setkat s antitetickými popisy přírodních scenérií: kde bychom vzhledem k popisu krajiny čekali souznění s přírodou, přichází naopak cit zcela disonantní.<sup>45</sup> První zpěv *Máje* je toho dobrým příkladem. Začíná idylickým vykreslením krajiny, kde „[o] lásce šeptal tichý mech / kvetoucí strom lhal lásky žel / svou lásku slavík růži pěl / růžinu jevil vonný vzdech [...]“<sup>46</sup>, postupně se ale čtenář dozvídá o Jarmile a jejím milenci Vilémovi, který je v žaláři za vraždu svého soka a otce.

Romantici nezprostředkovávali objektivní obraz krajiny, ale krajinu často silně idealizovali a idylizovali. Inspirovali se v reálné krajině, kterou pak ve svých textech

---

<sup>41</sup> Rousseau, J., J: *Julie aneb nová Heloisa*, Praha, Josef Pelc 1912, s.133.

<sup>42</sup> Patočka, J.: „Symbol země u K.H. Máchy“ in *Dvě máchovské studie*, Praha, Oikoyomenh 2007, s.12.

<sup>43</sup> Hrbata, Z., Procházka M.: *Romantismus a romantismy: pojmy, proudy, kontexty*, Praha, Nakladatelství Karolinum 2005, s. 28-29.

<sup>44</sup> Sabina, K.: „Úvod povahopisný“, in Vašák, P., Havel, R. (eds.), *Literární pouť Karla Hynka Máchy*, Praha, Academia, 2004, s. 198.

<sup>45</sup> Hrbata, Z.: *Romantismus a Čechy: témata a symboly v literárních a kulturních souvislostech*, Jinočany, H & H 1999, s.10.

<sup>46</sup> Mácha, K.H.: „Máj“ in *Básně*, Praha, Česká knižnice 1997, s. 13.

přetvářeli.<sup>47</sup> Příroda pak jako by „ožívá“ s pozorovatelem, který ji interpretuje. Jak píše Sabina v *Úvodu povahopisném*: „[A] přece je [příroda] opravdu mrtva, jenom myšlenka lidská půvabu, významu a života jí dodává.“<sup>48</sup> Romantický subjekt, který přírodu pozoruje, si uvědomuje víceznačnost a paradox přírody. Na jednu stranu cítí, že je součástí většího univerza, na stranu druhou si je díky tomu vědom vlastní existence, která je z univerza vyčleněná.<sup>49</sup> Touží po splynutí, které ale nikdy nenastane, proto následuje úzkost a trápení z nenaplněné touhy. Ostatně touha po vyšším světě, který se zrcadlí ve stále obnovované kráse přírody, je Máchovým častým motivem.<sup>50</sup>

Podle Patočky se v Máchově přírodě v sobě sbíhají dva póly světů, svět idejí, po kterém touží lidský duch, a svět matky-země, svět „tady na zemi“, na kterém musí žít tělo. Svět idejí, vyšší svět nebo říše světla jsou názvy pro jeden nedosažitelný bod, který se v Máchově poetice ukazuje téměř vždy v noci, kdy kontrastuje s temnou noční krajinou.<sup>51</sup> V básni *Noc* se tato říše světla vyjevuje se svítící Lunou a nebeskými hvězdami, které svítí na hroby. S ní se v básnickém subjektu vzbouzí i prastará, nikdy nenaplněná touha po světle, touha po idejích, ke kterým se chce přiblížit lidská duše. Svět idejí je však živému člověku nedostupný, protože nás matka země, naše tělesnost, pevně drží v náručí. Duše s ním splyne až po smrti, tělo si navždy vezme matka země. V noci se pak tělo v hrobě a duše ve světle opět setkávají.

Noční čas navíc u Máchy symbolizuje jinošství, dobu, kdy si člověk poprvé uvědomuje trýznivý rozkol mezi vlastní existencí a přírodou či přirozeností, a procitá z nevědomého dětinství. Schiller ve spisu *O naivním a sentimentálním básnictví* přirovnává dětské smýšlení k naivnu, které je ještě přirozené, nezátížené uvědoměním vlastní

---

<sup>47</sup> Porovnáním literární a ne-literární krajiny v Máchově díle se zabývala řada literárních vědců a vykladačů Máchova díla. Richard Změlík ve své práci „Máchova krajina očima jeho vykladačů“ předložil stručný přehled těchto prací a prezentoval proměny interpretací Máchovy literární krajiny. První vykladači, Sabina a Arbes měli tendenci Máchu interpretovat jako vlastence, který českou krajinu otiskl do svých textů. Strukturalisté naopak Máchovu krajinu interpretovali zcela bez vztahu k ne-literárnímu ekvivalentu. Nejvíce se tato tendence týkala *Máje*.

<sup>48</sup> Sabina, K.: cit. d. (pozn. č.44), s. 195.

<sup>49</sup> Hrbata Z. Procházka, M.: cit.d. (pozn. č.43), s. 51.

<sup>50</sup> Patočka, J.: cit. d. (pozn. č.42), s. 9.

<sup>51</sup> Tamtéž.

subjektivity.<sup>52</sup> Dítě vždy jedná přirozeně, tedy v souladu s přírodou.<sup>53</sup> Mácha dětský věk ve *Večeru na Bezdězu* přirovnává k večeru, kdy zapadá slunce. V noci se člověku poprvé vyjevuje polarita přírody, svět idejí a fyzický svět, a s tím i uvědomění si sebe a vlastní polarity těla a duše. Jinoch se stává sebe-reflexivní bytostí. Schiller tento rozkol nazývá sentimentálnem, ve kterém se sbíhají dva principy, skutečné a ideální, mezi kterými sentimentálno kolísá.

Dalším Máchovým trýznivým momentem je i skutečnost, že člověk nestojí v naprosté binární opozici vůči přírodě, ale, jak napsal Patočka, „je [...] s ní spjat vnitřním významným vztahem“<sup>54</sup>. Země je matkou a člověk je její syn. Ve třetím zpěvu *Máje* „Vilém umírá uprostřed rozeznělé symfonie přírodní krásy“<sup>55</sup>, kde „vesel plesá vešken živý tvor“<sup>56</sup>. Je nelibou, nebo spíše nelibozvučnou součástí přírody, ale je její součástí.

Máchova poetika má do detailů promyšlený vztah mezi subjektem a objektem, mezi člověkem a přírodou, ale je zaměřena pouze na jedince. Přehlíží potřeby přírody a klade na ni estetický apel. Mácha přírodu obdivoval v její kráse, nikoliv v její užitečnosti nebo potřebnosti. Vnitřní hodnota přírody se tak ztrácí v imperativu krásy. Mácha přírodu vykresluje velmi citlivě, nicméně, jako i ostatní romantici, svojí poetikou prohlubuje dualismus člověk-příroda, který lze z dnešního pohledu považovat za antropocentrický. Jako by tu příroda byla jen pro člověka a její hlavní hodnota byla krása. Dnes si můžeme ověřit, že romantičtí básníci přehlíželi „nehezke“ části krajiny, nebo ta místa, která už byla obsazená člověkem, v básních přetvářeli na krásnější místa. Například Jonathan Culler si této přírody jako Arkádie všímá u poezie Williama Wordsworthse a nazývá ji „ideologickou kolonizací“.<sup>57</sup> Timothy Morton říká, že romantici využívali přírodu pro své subjektivní estetické potěšení, čímž do představy o ní vnášeli antropocentrismus.<sup>58</sup> Samozřejmě to nelze

---

<sup>52</sup> Schiller, F.: „O naivním a sentimentálním básnictví.“ in Sobotka, M., *Výbor z filozofických spisů*, Svoboda-Libertas, Praha 1992, s. 229-316.

<sup>53</sup> V angličtině a francouzštině se pojmy přirozenost a příroda často zaměňovaly, a to kvůli sémantické dvojznačnosti termínu „nature“.

<sup>54</sup> Patočka, J.: cit. d. (pozn. č. 42), s. 34.

<sup>55</sup> Tamtéž.

<sup>56</sup> Mácha, K.H.: cit. d. (pozn. č. 46), s. 32.

<sup>57</sup> Culler, J.: *Theory of the Lyric*, Cambridge & London, Harvard University Press 2015, s. 326.

<sup>58</sup> Morton, T.: „Romanticism and the Environmental Subject“ in *Ecology without Nature*, Cambridge & London, Harvard University Press 2007, s. 79-139.

romantikům zpětně vyčítat, přeci jenom se zasloužili o zachování a vytvoření velkého množství zelených ploch. Dnešní podoba pražských parků jako Letenské sady nebo Stromovka má základy právě v 19. století. Mimo jiné se i rozmohla turistika.

### 3.1.2 Antonín Sova

S nástupem dalších uměleckých směrů, které následovaly po romantismu přestává být příroda chápána tak idealizovaně, ale je brána jako prostředí, ve kterém člověk žije a které je třeba zkoumat jak vědeckými, tak uměleckými prostředky. Zrodil se tak umělecký směr – realismus, který se snažil o zachycení reality, převážně v městském prostředí, a jehož paradoxním završením se následně stal impresionismus.<sup>59</sup> Huyghe k impresionismu poznamenává, že je to „vrcholné vtělení realismu 19. století, směru, jehož pád impresionismus bezděčně uspíšil“.<sup>60</sup> Impresionisté došli k závěru, že není možné zobrazit věrnou objektivní skutečnost, pouze smyslový vjem, který jim prostředí přináší, a ve kterém se nutně odráží jejich nálada. Spisovatel se tak odpoutává od reality a ponořuje se do svého nitra, které se pak zrcadlí v zobrazovaném okamžiku. Od realistické objektivnosti se impresionisté přehoupli k čiré subjektivitě.<sup>61</sup>

Čelným představitelem českého básnického impresionismu se stal Antonín Sova. Vyrůstal v lesnaté jihočeské krajině, ke které se ve své poezii často vracel a ke které často i přímo odkazuje.<sup>62</sup> Smyslový dojem ze své domoviny, který začleňuje do většího významového celku, otiskl Sova do sbírky *Z mého kraje*. Sbíрка začíná básní *Prolog*, ve které Sova deklaruje, že chce „pravdu pláni chytit smysly všemi“<sup>63</sup>, jeho básně jsou smyslových detailů („bzuk hmyzu“, „Ticho válo strání“, „jalovce voní tu“), které zachycují jeden konkrétní moment, často místně i časově lokalizovaný („Je po večerí“, „V neděli ve vesnické nalévárně“). Nejlépe lze Sovovu poetiku demonstrovat na básni *Krajina Českomoravského pohoří*. Lyrický subjekt v ní pozoruje jedno „pozdní léto“ v „drsném horském kraji“. Zachycuje statický obraz lesů, za kterými se „choulí drobné vísky“. Do toho

---

<sup>59</sup> Stibral, K.: cit.d. (pozn. č. 38) s. 115-120.

<sup>60</sup> Huyghe, R.: „Umění, život a ideje“ in *Umění nové doby*, Praha, Odeon 1974, s. 166.

<sup>61</sup> Stibral, K.: cit.d. (pozn. č. 38) s. 120-121.

<sup>62</sup> Některé Sovovy básně jsou lokalizovány konkrétně, jako např. básně *Táborské kraje*, *Partie ze Stražiště* nebo *Při západu Slunce v Želivě*, jiné zase obecně, jako např. *Rybníky*

<sup>63</sup> Sova, A.: „Prolog“ in *Květy intimních nálad a jiné básně*, Praha, Státní nakladatelství krásné literatury, hudby a umění 1960, s. 119.

„všudypřítomný vítr, fičí, sténá“. Báseň zachycuje jeden moment, ve kterém se odráží básníkův vnitřní neklid. Krajina je nevlídná, „drsná“, ale přesto v ní subjekt nachází uspokojení.

Oproti Máchovské lyrice neilustruje Sovova poezie antitezi člověk-příroda, ale předkládá osobité vidění krajiny, kde člověk zůstává jejím pasivním pozorovatelem. Jak píše Bohumil Svozil, Sovova poezie se odpoutala od tradice přírodní lyriky, kde příroda tvořila spíše materiál k předkládání myšlenek a posunula se k zobrazování předmětnosti světa.<sup>64</sup> Příroda tak není nositelkou idejí a ideálů, nýbrž stojí sama o sobě. Subjekt je ve většině básní upozaděn, ale zároveň je to jeho nálada, která se v krajině zrcadlí. Krajina působí na subjekt a vyvolává v něm pocity, které se pak zase v krajině odrážejí. Co však z romantismu zůstává, je idylické vyobrazení přírody.

### 3.1.3 Stanislav Kostka Neumann

Těsně před začátkem první světové války se v české literatuře objevuje nový umělecký proud – vitalismus, který se vyznačoval především obdivem ke všemu živému. Vlajkovou lodí vitalismu se stala *Knihla lesů, vod a strání* S.K. Neumanna, sbírka básní oslavující „život, [...] radosti i krásy“ (1914).<sup>65</sup>

Stejně jako Sovův vnímá i Neumannův básnický subjekt přírodu všemi smysly; v Neumannových básních však subjekt mnohem více vystupuje do popředí. Není pouhým pozorovatelem, je ústřední postavou básní. Subjekt se k přírodě fyzicky přibližuje, smyslově zkoumá a oslavuje její materiální podstatu. Příroda je napříč celou sbírkou vnímaná mužským subjektem, který ji stylizuje do své milenky či matky. Básně proto často mají erotický podtext jako například ve *Ke chvále země*, kde tělesno a erotično splývají. Lyrický subjekt v básni mluví k zemi, vyjadřuje rozkoš z boření prstů „do [...] vlahé hlíny“,<sup>66</sup> kterou přirovnává k hnědému prsu. Poddává se vlastním pudům a vyznává zemi lásku, chce s ní splynout.

V celé sbírce je zajímavá paralela s Máchovskou poetikou. Neumann v zemi též vidí matku a v člověku syna, ale neshledává v tomto vztahu nic rozporuplného jako Mácha. Příroda je pro Neumanna utěšitelkou, ale bez temné stránky jako u romantiků. Oslavuje její

---

<sup>64</sup> Svozil, B.: *Realismus, impresionismus, dekadence, symbolismus – básnické vývojové tendence z konce 19. století*, Praha, Československý spisovatel 1979, s. 60.

<sup>65</sup> Neumann, S.K.: „Vstupní modlitba“ in *Knihla lesů, vod a strání*, Praha, Odeon 1972, s. 8.

<sup>66</sup> Neumann, S.K.: „Ke chvále země“ in *Knihla lesů, vod a strání*, Praha, Odeon 1972, s. 76.

materiální stránku, ze které se Mácha chtěl vymanit, a naopak se chtěl přiblížit k její ideji, k její vnitřní podstatě. Neumann v přírodě nevidí žádnou idealitu, jen její tělesnost. V básni *Ryba* dokonce dochází k závěru, že všechno živé je z jedné hmoty a že je se zrovna ulovenou rybou rodný bratr („táž jsme přec hmota, bratři jsme rodní!“<sup>67</sup>). Po smrti jak člověk, tak ryba fyzicky splynou s matkou zemí. Součástí života je i vlídná smrt, bez které by neexistoval život. Zároveň si Neumann v básni uvědomuje, že teď má nad rybou moc, že člověk je silnější.

Obdobně jako romantismus spatřoval Neumannův lyrický subjekt v přírodě útočiště před civilizací a utíká z města do přírody, „k zdroji věčné něhy“<sup>68</sup>, kde konečně nachází pravý život a harmonii. V básni *Stezka* pak Neumann vykresluje silně idealizovanou přírodu, která se řídí skrytými zákony, které zaručují její homeostázu. Ekosystém jako by se sám reguloval a vytvářel dokonalé prostředí pro život. Myšlenkově se tak přibližuje k závěrům filozofie hlubinné ekologie, která tvrdí, že každá složka v přírodě hraje nezastupitelnou roli. Ideu, že příroda vytváří jeden velký samoregulující super-organismus, popsal James Lovelock ve své hypotéze Gaia. V té tvrdí, že všechny složky země jako biosféra, atmosféra, oceány a půda dohromady vytváří a navzájem udržují optimální podmínky pro život na zemi.<sup>69</sup> V básni *Tam, kde město počíná* se pak Neumann posouvá dál v myšlenkách blízkých hlubinné ekologii a kritizuje lidské zásahy do přírody. Popisuje rozpínání města a dopad života v něm na okolní krajinu. Touto básní se přibližuje spíše následující kapitole mé práce.

*Ze starých topolů tu prší srdce sivá  
do řeky, zkažené mdlou špínou předměstí,  
v níž továrenský kal a barva nepravdivá  
zpěv zkouší duhový o shnilé neřesti.*<sup>70</sup>

---

<sup>67</sup> Neumann, S.K.: „Ryba“ in *Kniha lesů, vod a strání*, Praha, Odeon 1972, s. 88.

<sup>68</sup> Neumann, S.K.: „Prolog“ in *Kniha lesů, vod a strání*, Praha, Odeon 1972, s. 10.

<sup>69</sup> Lovelock, J.: *Gaia: A New Look at Life on Earth*, New York, Oxford University Press 2000, s. 10.

<sup>70</sup> Neumann, S.K.: „Tam, kde město počíná“ in *Kniha lesů, vod a strání*, Praha, Odeon 1972, s. 15.

### 3.2 Protoenvironmentální lyrika a literatura

Počátky české environmentální poezie se podle Libora Staňka nachází v první polovině 20. století.<sup>71</sup> Protoenvironmentální básníci, jak je Staněk nazývá, svojí poezií reagovali jednak na (ne)lidský vztah k přírodě, jednak na změny české krajiny v důsledku průmyslové revoluce a industrializace. Rychlý rozvoj vědy a techniky v 19. století posílil důvěru v moc člověka. Již na konci 19. století byly české země nejprůmyslovější částí tehdejšího Rakouska-Uherska<sup>72</sup> a v roce 1930 svou industrializací Československo dokonce předčilo Francii, Rakousko a Itálii, což se samozřejmě podepsalo na životním prostředí. Rapidní vývoj neprobíhal pouze v Československu, ale i všude v Evropě, kde se masivně přecházelo na velko-tovární výrobu. Nově vzniklé směry ve 20. století (jako například futurismus) rychlý vývoj většinou oslavovaly, objevovali se však umělci, kteří byli k lidským schopnostem skeptičtí.

Nejničivější zásahy krajiny v Československu pak způsobil rozvoj průmyslu v období socialismu mezi 50. a 80. lety 20. století. Československo na konci 80. let se tak stalo zemí s jedním z nejvíce znečištěným ovzduším a zdevastovaným životním prostředím. I kvůli tomu se stalo téma ekologie často reflektovaným tématem v umění a ve společnosti.<sup>73</sup> V severočeské hnědouhelné pánvi, kde byla situace nejkritičtější, se od 80. let formovaly ekologické iniciativy, které se snažily o zlepšení životního prostředí v tamním kraji.<sup>74</sup>

#### 3.2.1 Josef Váchal

„Jeden z prvních velkých ekologických apelů“<sup>75</sup> přináší bezpochyby dílo Josefa Váchala *Šumava umírající a romantická*. Váchalovo opus magnum, kniha na pomezí úvahy, líčení a básně, doprovázená četnými dřevoryty, se věnuje mizející krajině Šumavy. Domnívám se, že i přes to, že Váchal psal především prózu, je na místě ho do výčtu přidat.

---

<sup>71</sup> Staněk, L.: „Environmentální lyrika odpovídá na klimatickou krizi“, in *Host*, 36, 5, 2020, s. 41.

<sup>72</sup> Mrázek, O.: *Vývoj v českých zemích a na Slovensku od manufaktury do roku 1918*, Praha, NPL 1964, s. 358.

<sup>73</sup> Flanderka, J.: *Básnické prostory (v) paměti (u vybraných básníků druhé poloviny 20. století)*, Univerzita Karlova, disertační práce, ved. Trávníček, J., s. 139.

<sup>74</sup> Hrubeš, J.: *Ekologické proudy v Československu*, Univerzita Karlova, disertační práce, ved. Vaněk, M., s. 96

<sup>75</sup> Kroutvor, J.: „Deux livres sensoriels de Josef Váchal“ in Galmiche, X. (ed.), *Facétie et illumination*, Presses Universitaires de Paris Sorbonne, Paris 1999, s. 125.



Jeho *Šumava umírající a romantická* je v české literatuře unikátním environmentálním dílem.

Váchal v díle Šumavu obdivuje, ale také lamentuje nad její zkázou způsobenou člověkem, proto by se dílo dalo považovat za jedno z prvních skutečně ekologických českých děl. V lecčems navazuje na romantické myšlení. Krajinu Šumavy obdivuje především v její divokosti, ve které spatřuje její pravé jádro. „[S]pokojen jsem jedině v místech, kde prapůvodní boj o život dosud zuří, kde vegetaci a tvorům vlastní a přirozený zánik jest chystán, kde živly neomezeně kralují“.<sup>76</sup> Ve svých toulkách Šumavou se vydává především mimo značené cesty, aby našel původní prales, panenskou přírodu v její autenticitě. Ondřej Váša zmiňuje, že Váchal ve svém putování záměrně směřuje k místům, která jsou nedostupná. Nejsou to tedy jen místa za vodní nebo lesní stěnou, ale místa, ke kterým se nedostane ani ten, který by se tam chtěl dostat, jako například Roklan,<sup>77</sup> „mohutná skalní stěna, příkrá a vysoká, sráz divoký a nepřístupný“.<sup>78</sup> Nepřístupnost se stává nezbytnou kvalitou prostředí a zároveň i paradoxním cílem. „Autentická“, žádaná Šumava se tak vyjevuje před předpokládanými místy, jelikož dál už nelze jít.<sup>79</sup> Putování končí na místech, kam se dostanou i nechtění turisté.

Nepřístupnost je zároveň způsob, jakým může Šumava přežít a uchránit se před „cizopasníky lidskými“.<sup>80</sup> Právě v lidech Váchal spatřoval největší nepřátele přírody. „Les, pokud ještě zbývá (jakožto záruka dobrého klimatu živočichům), dávno rozkraden z větších komplexů, bude na části drobnému lidu, největšímu to škůdci přírody, rozparcelován“.<sup>81</sup> „Nenasytnost lidská větším je nepřítelem hvozdům Šumavy než vichřice, chlad a vlhko“.<sup>82</sup> „Se člověkem měst vždy sem vešla jen zkáza, profanace přírody a hnus“.<sup>83</sup> Váchal v textu vyjádřil moderní myšlenku, že člověk je zodpovědný za devastaci původní přírody a krajiny. Zničenou přírodu sice vidí „jen“ v lokálním měřítku, na Šumavě, i tak je pozoruhodné, jak

---

<sup>76</sup> Váchal, J.: *Šumava umírající a romantická*, České Budějovice, Jihočeská vědecká knihovna 2007, s. 16.

<sup>77</sup> Dnes už je rokle Roklan na německé straně Šumavy.

<sup>78</sup> Váchal, J.: cit. d. (pozn. č. 76), s. 55

<sup>79</sup> Váša, O.: „Bloudění Šumavou: Několik poznámek k *Šumavě umírající a romantické* Josefa Váchala“ in Fedrová, S. (ed.), *Česká literatura v intermediální perspektivě*, Praha, Akropolis 2010, s. 393.

<sup>80</sup> Váchal, J.: cit. d. (pozn. č. 76), s. 32.

<sup>81</sup> Tamtéž, s. 20.

<sup>82</sup> Tamtéž, s. 35.

<sup>83</sup> Tamtéž, s. 75.

citlivě krajinu pozoruje a bystře si všímá klimatických změn v kraji způsobených lidským zásahem do přírody. Některá svá pozorování, jako například následující ukázkou, opírá o odborné práce, které pomalou zkázu Šumavy popisovaly.

*Pozorování klimatologická a meteorografická předurčují ponenáhly zánik lesů v jistých částech šumavského kraje ve vyšších polohách nedostatkem vody, následkem přesunu a změn teploty. Neodhadnutelná nyní kvanta sněhu, ve dvou třetinách celé délky šumavské (142 km) napadaného a zásobujícího dostatečně obrovské vodní nádrže slatí, zmizí oteplením proudícího tu vzduchu ze zalidněného přístře severu; tlak vzduchu ze západu sem se hrnoucího bude vyrovnán, a tím snížen i počet srážek, nehledě ani k spolupůsobení tzv. větracích cest, nově zřízených v pravidelných lesích dole.<sup>84</sup>*

### 3.2.2 Emil Juliš

Další autor, který ve své tvorbě reflektoval environmentální problémy, byl Emil Juliš. Básník, který většinu svého života prožil v industriálních severních Čechách a jehož tvorbu zničená krajina Podkrušnohoří velmi ovlivnila. Zásadní vliv severočeského regionu zmiňuje i Jan Štolba v doslovu ke sbírce *Pod Kůží*: „[...] Emil Juliš je životem i tvorbou osudově svázán s drsným průmyslovým krajem severních Čech. Na Mostecku, mezi šachtami a jámami povrchových dolů, v ‚infernální krajině fabrik‘, [...], nachází básník svou ‚černou poezii‘ [...]. Drsná a rozbitá severočeská krajina je Julišovým zásadním prožitkem“<sup>85</sup>.

České pohraničí se po odsunu Němců stalo krajinou nově osídlenou nejen Čechy, ale i nuceně přesídlenými repatrianty a reemigranty z celého sovětského svazu.<sup>86</sup> Bývalé Sudety se tehdy staly novým domovem pro lidi, kteří krajinu neznali a neměli k ní žádný vztah. Rychlá a náhlá obměna obyvatelstva zapříčinila odcizení od prostředí, což se podepsalo na vztahu ke krajině. Základem vztahu k prostředí je podle amerických environmentalistů znalost krajiny a pocit, že do prostředí patřím<sup>87</sup>, což bylo v naprostém rozporu se stavem tehdejších Sudet. Město Most, ve kterém Juliš žil, bylo k tomu v průběhu 70. a 80. kvůli

---

<sup>84</sup> Tamtéž, s. 17.

<sup>85</sup> Štolba, J.: „Doslov“ in Juliš, E., *Pod kůží (Výbor z poezie 1965–2005)*, Praha, Dybbuk 2007, s. 180-181.

<sup>86</sup> Čapka, F., Slezák, L., Vaculík, J.: *Nové osídlení pohraničí českých zemí po druhé světové válce*. Brno, Akademické nakladatelství CERM 2005, s.186.

<sup>87</sup> Heise, U., cit. d. (pozn. č. 32).

těžbě uhlí let zcela zdemolováno a postaveno od základů znova.<sup>88</sup> Jeho sbírka *Bližíme se ohni* o demolici Mostu pojednává. V Podkrušnohoří ještě navíc docházelo (a dochází) k necitlivým zásahům do přírody kvůli četným ložiskům uhlí, která se tam nachází.

Zcizená a zničená krajina je jedním z Julišových klíčových motivů.

*krajiny dávající i tvář krajiny rabované i tvář krajiny  
k níž člověk ztratil cit a tím ji ztratil i tvář krajiny  
vyvzdorované i tvář krajiny v dědictví dané i tvář krajiny  
zcizené i tvář krajiny k níž bylo všechno naše odsouzené<sup>89</sup>*

Jeho básnické obrazy vykreslují ekologickou katastrofu a předávají osobní, niternou zkušenost zničeného kraje, která vyvolává úzkostlivé pocity. „[M]yšlenka, že přestala existovat moudrá příroda, že přestala / [...] / nemohu se pohnout, proniká mnou úzkost, jsem tíživě bezmocný / stačím si ještě uvědomit, že přestala existovat moudrá příroda“<sup>90</sup>, lamentuje lyrický subjekt v básni *Děs*. Bezmoc pramení i z pocitů osamění. Lyrický subjekt je nechán na pospas samotě, opuštěn společností, Bohem, a nakonec i moudrou přírodou, kterou lidé zničili.

V básni *Nás ta politováníhodná krajina* se Juliš přibližuje k Váchalovu diskurzu. Lyrický subjekt vyjadřuje myšlenku, že člověk je hlavní příčina zániku přírody. Oba krajinu litují, Váchal však lituje, v té době ještě krásnou, Šumavu, kdežto Juliš už žádnou krásnou krajinu Podkrušnohoří nezažil. Naopak, Podkrušnohoří bylo v té době tak zdevastované, že kraj každoročně zahalovaly sirné mlhy.<sup>91</sup> Krajinu Podkrušnohorská vykresluje v básni *Mlhy*, „polozamrzlé louže, zrcadla holých stromů / nebo cárů mraků; / [...] / široko daleko pláň/ porostlá vysokou suchou trávou, / páchnoucí holé stromy podél silnic.“<sup>92</sup> Juliš, stejně jako Váchal, vidí dopady lidského zásahu do přírody v lokálním měřítku, přírodu však ve svých básních neadresuje. Situace v Podkrušnohoří by tedy mohla panovat kdekoliv jinde na Zemi.

---

<sup>88</sup> Srv. Heczková, L., Svatoňová, K.: „Most k irelevanci“ in Prášek, P., Roreitnerová, A. (eds.), *Myšlení hranice – hranice myšlení: k životnímu jubileu Miroslava Petříčka*, Praha, nakladatelství Karolinum 2021.

<sup>89</sup> Juliš, E.: „Tvář“ in *Pod kůží (Výbor z poezie 1965–2005)*, Praha, Dybbuk 2007, s. 40.

<sup>90</sup> Juliš, E.: „Děs“ in *Nová Země*. Praha, Československý spisovatel 1991, s. 41.

<sup>91</sup> Šůra, A.: *Nevycházet, nedýchat*, in *Respekt*, Dostupné z: [www.respekt.cz/tydenik/2009/41/nevychazet-nedychat](http://www.respekt.cz/tydenik/2009/41/nevychazet-nedychat)

<sup>92</sup> Juliš, E.: „Mlhy“ in *Bližíme se ohni*, Ústí nad Labem, Severočeské nakladatelství 1988, s. 93.

V Julišových textech je přítomna i otázka boží existence. Juliš ale v přírodě nespatřuje Boha jako Rousseau, nýbrž jeho absenci. Infernální obrazy ohně a temna, které jsou v Julišových básních často přítomny, navozují představu božího trestu, ale samotný Bůh v Julišových textech přítomen není. „[N]a pánaboha to svádět nemůžem, / už proto, že přece není [...]“<sup>93</sup>. O to apokalyptické obrazy působí tísnivěji, jelikož všechnu vinu zkázy přenášejí na člověka. „[V]elkou infernální krajinu, [která] není peklem“<sup>94</sup>, nýbrž všední realitou života na Zemi, má na svědomí zpupný člověk, který přírodu zneužívá ve svůj prospěch.

---

<sup>93</sup> Juliš. E.: „Hory se otrásaly“ in *Bližíme se ohni*, Ústí nad Labem, Severočeské nakladatelství 1988, s. 96.

<sup>94</sup> Juliš. E.: „Plamen chemičky trhaně osvětluje“ in *Bližíme se ohni*, Ústí nad Labem, Severočeské nakladatelství 1988, s. 95.

## 4 Současná environmentální poezie

### 4.1 Diskurz

Pojem environmentální poezie se do českého povědomí dostala s výzvou básníků Pavla Zajíce a Radka Štěpánka *přírodnilyrika.cz*. Na jejím základě vzniklo několik sbírek, které budu v této práci analyzovat. Předně to je sbírka *Nová divočina* Jonáše Zbořila a *O čem mluví Matka, když mlčí* Olgy Stehlíkové.

Štěpánek a Zajíc ve výzvě apelovali na své kolegy a kolegyně, aby začali psát básně či texty, které by více odpovídaly současnému stavu přírody. Ve výzvě píší, že lidstvo čelí bezprecedentní globální klimatické změně a že pokud chce, aby se Země nezhroutila sama do sebe, musí změnit své chování a pohled na svět. Básníci by proto podle nich měli „hledat nový jazyk, kterým o přírodě mluvit, nové způsoby, jak ji vnímat, jak se k ní vztahovat a tím se opět stávat její odpovědnou součástí“<sup>95</sup>. Podle nich byla totiž doteď přírodní lyrika „vysmívána a přehlížena, [...], protože často vycházela z romantických představ o přírodě beze snahy o její komplexnější poznání“.<sup>96</sup>

Jedním z provokativních, a lehce nešťastných momentů *přírodnilyrika.cz* je možná záměrné matení pojmů přírodní lyrika a environmentální poezie. Výzva, ačkoliv nese název přírodní lyrika, volá po environmentální poezii (a próze a esejích). Jak už jsem popisovala v kapitole o ekopoezii, rozlišit přírodní lyriku a environmentální poezii není vždy snadné, nicméně není dobré je směšovat. Zpráva, kterou se Štěpánek se Zajícem snažili předat je, že v dnešní době už nelze psát čistou přírodní lyriku, která by jen obdivovala krásu přírody, ale je třeba objeovat i novou estetiku, která by upozorňovala na alarmující stav planety.

Výzva vzbudila pozitivní, ale i negativní ohlasy (nejen) v online prostředí, převážně na serveru itvar.cz. K těm pozitivním se přidal například Lukáš Senft, Libor Staněk nebo Jonáš Zbořil, k negativním Kamil Bouška, Martin Lukáš nebo Jakub Řehák. Bouškovi a Lukášovi nejvíce vadil apel individuální odpovědnosti, kterou Štěpánková a Zajícova výzva implikovala. Sepsali proto manifest *Radikální neodpovědnost*, ve které se zřikají jakékoliv „odpovědnosti za stav světa“.<sup>97</sup> Bouška pak kritiku výzvy rozvedl v článku „Všem

---

<sup>95</sup> Štěpánek, R., Zajíc, P.: *prirodnilyrika.cz*, Dostupné z: [www.prirodnilyrika.cz](http://www.prirodnilyrika.cz)

<sup>96</sup> Tamtéž.

<sup>97</sup> Bouška, K. & Lukáš, M.: „Radikální neodpovědnost“ in A2, Dostupné z:

[www.advojka.cz/archiv/2019/25/radikalni-neodpovednost](http://www.advojka.cz/archiv/2019/25/radikalni-neodpovednost)

programovým ekolyrikům“,<sup>98</sup> kde kritizuje především pokryteckost jejích autorů. Podle něj už člověk nepatří do přírody, už není „součástí jejího organismu“<sup>99</sup> a pouhou svojí existencí přírodu ničí a popírá. Samotná tvorba básní, vydávání knih, využívání technologií atd. přírodu ničí, a proto je volání po environmentální poezii kontraproduktivní. Bouška nicméně přiznává, že současná environmentální situace je vážná, jen ji podle něj diskuze, po které výzva volá, nevyřeší. Je potřeba jednat: „blokovat osobní automobilovou dopravu“<sup>100</sup> či „protestovat proti utrpení zvířat ve velkochovech“.<sup>101</sup>

Základní myšlenka výzvy a Bouškova reakce jsou v rozporu v tom, jakou odpovědnost nese jedinec za klimatickou krizi, jak by na ni měl reagovat a v neposlední řadě se neshodnou v tom, jaká je funkce poezie či literatury obecně. Podle Štěpánka a Zajíce by k řešení environmentální krize měl každý přistupovat podle toho, jak nejlépe umí, tedy že básníci by měli hlavně psát a diskutovat. Podle Boušky to nestačí a je to pokrytecké. Štěpánek a Zajíc si od výzvy slibovali rozprůdění diskuze o smyslu literatury a vnesení environmentální tematiky do širšího povědomí, což se jim nepochybně povedlo. Nicméně je sporné, jaký vliv na planetu jejich psaní má či bude mít, a zda jejich poezie povede k přesvědčení někoho, kdo se na základě četby začne chovat k přírodě etičtěji. A pak je tu samozřejmě otázka, spíše na environmentální ekonomy a sociology, zda jednání jedince vůbec může něco změnit. Pokud ne, pak by se, s nadsázkou, psaní a vydávání environmentální poezie propadalo do nihilistické sebestopírající se spirály, v níž by existence sbírek znečišťovala přírodu více, než přispívala k její záchraně, jak naznačuje Bouška. Psaní poezie však naštěstí nemusí aspirovat na záchranu světa, ostatně se o to Štěpánek a Zajíc ani nesnažili.

Oba postoje nelze nyní objektivně posoudit, to bude možné až s odstupem času. Nicméně podle Andrew J. Hoffmana jsou to právě kulturní vlivy, které nás nutí měnit nebo si naopak zachovat naše chování. Spíše než znalost vědeckých faktů vedou ke změně chování, podle něj, kulturní, ideologické a sociální faktory.<sup>102</sup> Kulturní vlivy tvarují naši společnost, a tím i celospolečenské chování. Kultura tak nese větší potenciál změnit naše

---

<sup>98</sup> Bouška, K.: „Všem programovým ekolyrikům“ in iTvar, Dostupné z: [www.itvar.cz/vsem-programovym-ekolyrikum](http://www.itvar.cz/vsem-programovym-ekolyrikum)

<sup>99</sup> Tamtéž

<sup>100</sup> Tamtéž

<sup>101</sup> Tamtéž

<sup>102</sup> Hoffman, A.: *Jak kultura utváří diskuzi o klimatické změně*, Brno, Masarykova Univerzita 2017, s. 21.

světonázory než vědecká poznání. Podle Dana Kahana se přikláníme k tomu rozvíjet naše názory na svět podle toho, jaké na nás působí kulturní vlivy a jaké názory příslušníci dané kultury zastávají.<sup>103</sup> V tomto ohledu by výzva *přírodnilyrika.cz* byla přínosná, jelikož by do českého kulturního prostředí přinesla ekologická díla, která by potenciálně ovlivňovala naše názory k větší environmentální uvědomělosti.

## 4.2 Identita

Lawrence Buell v knize *The Environmental Imagination* navrhuje čtyři kritéria, jak rozpoznat environmentální text; první kritérium je, aby přírodní prostředí protagonisty či lyrického subjektu nebylo pouhým pozadím, nýbrž hrálo stejně důležitou roli jako on a implikovalo, že protagonista či subjekt z tohoto prostředí pochází.<sup>104</sup> Buell knihu napsal ještě za první vlny ekokritiky, která zdůrazňovala roli kořenů a vazeb na lokální prostředí, které jedince formují a definují. Nicméně druhá vlna ekokritiky naopak upozornila na vzrůstající trend globalizace, v rámci které je nutno se na lokálně dívat z globálního hlediska, jako na jeden uzel propojený do jedné sítě s dalšími lokálními uzly. Identitu jedince tak formuje mnoho prostředí, které se navzájem ovlivňují, nikoliv pouze jedno. Nicméně to neznámá, že by texty odkazující ke globálnímu ztratily svůj nárok na to být environmentálními. Ostatně jak jsem již psala výše, Ursula Heise tvrdí, že identifikace s jedním lokálním prostředím je v současném světě neudržitelná a je plodnější se identifikovat a empaticky soucítit s celou planetou.

S pojmy identity a identifikace se tedy pojí i empatie, kterou *The Princeton Encyclopedia of Poetry and Poetics* definuje jako schopnost projekce sebe do někoho druhého, schopnost vcítění se do jeho citů, či dokonce jako vzájemnou identifikaci s druhým. Empatie citově spojuje, čímž se odlišuje od sympatie, která není natolik intimní a city obou účastníků jsou spíše paralelní.<sup>105</sup> Podle Martina Bubera je empatie možná i ke zvířatům a neživým věcem. Empatie podle něj znamená vstoupení do druhé osoby či věci, pochopení její vnitřní struktury a cítění vlastním tělem tělo druhého.<sup>106</sup> Naproti tomu lítost je emoce,

---

<sup>103</sup> Kahan, D.: „Fixing the Communications Failure“ in *Nature*, 463, 21, 2010, s. 296-297.

<sup>104</sup> Buell, L.: cit. d. (pozn. č. 22), s. 7.

<sup>105</sup> Green, R., et. al.: *The Princeton Encyclopedia of Poetry and Poetics*. Princeton & New Jersey, Princeton University Press 1993, s. 331.

<sup>106</sup> Buber, M.(aut.), Schilpp, P., A., Friedman, M.(eds.): *The Philosophy of Martin Buber*, Cambridge, Cambridge University Press 1969, s. 97.

keré strhává pozornost od litovaného k litujícímu. Nedochází při ní ke spojení, jako je tomu u empatie, a ani k paralelní projekci citů. Lítost se v citech s druhým mívá jako dvě mimoběžky. Domnívám se, že se důležité tyto city odlišit, jelikož mi dále poslouží k rozlišení identity a identifikace v jednotlivých básních. Pokud lyrický subjekt v básni s přírodou empaticky soucítí, pak přírodu bere jako součást svojí identity, a její narušení bere jako narušení sebe sama. Pokud ji lituje, sám se s ní neidentifikoval. To nicméně neznamená, že by taková báseň nemohla být environmentální. Podle Simona Hailwooda environmentalisté příliš akcentují identifikaci s přírodou, a tím i odmítají rozdělení na lidské a ne-lidské bytosti. Hailwood naproti tomu tvrdí, že alternativou je přijmout přírodu v její jinakosti, díky které si můžeme vážit její hodnoty.<sup>107</sup> Stejně jako feminismus a (post)kolonialismus učí respektovat druhé, jiné a cizí, i příroda by měla být respektována jako jiné. Pro Hailwooda je tedy důležité pochopit, co je dobré pro přírodu, a nikoliv pro nás, proto je nutné se zbavit imperativu krásné přírody, jak ho představil romantismus, který na přírodu klade nárok ve vztahu k nám. I „nehezká“ příroda, ať to znamená cokoli, má stejnou hodnotu jako ta „hezká“. Ostatně po tom volá i výzva *přírodnilyrika.cz*, aby příroda přestala být chápána jako krásná, ale jako užitečná sama o sobě.

Nelze říci, zda v současné české ekopoezii převládá identifikace s přírodou, či zda je naopak příroda respektována ve své jinakosti, nicméně s identitou a proměnou identity se hojně pracuje. Krátce shrnu, jak se již zmiňovaní autoři s přírodou identifikovali. Mácha ve svých textech toužil po splynutí s přírodou, ke kterému nikdy nedošlo. Stylizoval se do figury rozervance, který nikam nepatří, v přírodě se snažil nalézt utěšitelku, ta však byla němá, neodpovídala mu. Neumann se k přírodě přibližoval tělesně, v básni *Ryba* dokonce poukazoval na to, že vše živé je z jedné hmoty, nicméně přírodu antropomorfizoval do figury matky či milenky, ke které se eroticky přibližoval. Sova i Váchal se identifikovali jako Jihočeši, souzněli s jihočeskou krajinou, která je ovlivnila. Váchal dokonce ve svých textech poukazoval na umírající šumavskou krajinu. I Julišova poezie je lokálně ukotvena, nicméně spíše než že by se s krajinou identifikoval, krajinu lituje a lituje sebe, že musí v takové krajině žít. V básni *Děs* vyjadřuje své utrpení při pohledu na zpusťovanou krajinu. Ta jím postupně prorůstá, jako v básni *Nás ta politováníhodná krajina*.

---

<sup>107</sup> Hailwood, S.: „The Value of Nature Otherness“ in *Environmental Values*, 9,3, 2003, s. 353-372.



### 4.2.1 Globálnost

Současná česká environmentální poezie z velké části není lokálně ukotvena, odkazuje naopak k celé planetě, k dějům, které se dějí po celém světě či dějům, které celou planetu ovlivňují. Je to i kvůli tomu, že tradiční národní, či obecně lokální identita už není v dnešní době udržitelná. Naproti tomu se stále více lidí identifikuje s větším, globálnějším územím, nebo se neidentifikují se žádným územím.<sup>108</sup>

S globální identitou pracuje Radek Štěpánek ve své sbírce *Hic sunt homines*. V dřívějších dobách kartografové označovali neprobádaná území, *terra incognita*, jako *hic sunt leones* nebo *hic sunt dracones*, tedy zde jsou lvi nebo zde jsou draci, jelikož věřili, že se tam nacházejí fantastická zvířata a území je proto nebezpečné. V současné době však na světě téměř neexistuje místo, které by člověk nenavštívil, nebydlil a neovlivnil. Radek Štěpánek proto, po latinském vzoru, pojmenovává svoji sbírku *Hic sunt homines*, tedy zde jsou lidé. Ti už osídlili všechna území a stávají se nebezpečnými pro ostatní zvířata i pro celou planetu. V Básni *Minula doba vymezování* tuto myšlenku rozvíjí. „Území lvů a draků zmizela / v bezbřehé poušti lidí. / Z kopců jsou krtince, / z pralesů lesy, z řek potoky“.<sup>109</sup> Lidmi osídlené území se už neomezuje na lokální prostory jako dříve, nýbrž se propojilo do jednoho globálního celku. „[V] rukách už nedržíme globus, / ale celou zeměkouli“.<sup>110</sup>

#### 4.2.1.1 Migrace

Za posledních třicet let je migrace, ať už ekonomická, či nucená, na vzestupu.<sup>111</sup> Opuštění známého prostředí, nutnost přizpůsobit se novému prostředí, ale i nutnost přijmout cizí osoby ve svém prostředí, jsou schopnosti, které si současná společnost postupně musela začít osvojovat. Znamé, se kterým jsme se identifikovali, se začalo proměňovat, míchat s cizím a identita založená na národu se ukázala být jako umělá a dále nefunkční. S postupným oteplováním planety a zvedající se hladinou moře bude nutnost odstěhovat se a opustit svůj domov hrozit čím dál více lidem. Klimatická změna je ostatně jedním z důvodů globálních migrací již dnes. Částečně zapříčinila i evropskou migrační krizi, jelikož destabilizovala

---

<sup>108</sup> Podle European Policies Reserach Centre se stále více lidí žijících v Evropě identifikují jako Evropané, než jako například Češi nebo Francouzi. Zároveň i roste procento lidí, kteří se neidentifikují s žádným územím.

<sup>109</sup> Štěpánek, R.: „Minula doba vymezování.“ in *Hic sunt homines*, Brno, Muni Press 2018, s. 44.

<sup>110</sup> Tamtéž.

<sup>111</sup> World Data, Dostupné z: [www.data.worldbank.org/indicator/SM.POP.TOTL](http://www.data.worldbank.org/indicator/SM.POP.TOTL)

politickou situaci v Sýrii.<sup>112</sup> Smutnou skutečností je, že za klimatickou změnu je odpovědná hlavně západní společnost, která ale devastující následky pocítí až jako úplně poslední.<sup>113</sup>

Migrace se stala jedním z témat nejen (české) politiky, ale i literatury, a to i díky zmiňované evropské migrační krizi, která vrcholila v roce 2015. V té době se společnost rozdělila na odpůrce a „vítače“ migrantů a jednotlivé státy se rozdělily podle své migrační politiky. Jednou ze zemí, která migranty radikálně odmítala, bylo Maďarsko, které se proti nim oplotilo ostnatým drátem<sup>114</sup> a migranty svázelo na hranice s Rakouskem. O návštěvě Budapešti v době migrační krize pojednává báseň od Anny Prstkové ze sborníku literární soutěže Ortenova Kutná Hora *Názvuky 2016*.

*ostnatý drát na jihu maďar  
a já si jedu z rozmaru do budapešti  
obdivovat dikci hlasatele v metru.*

*žár takový, že na přechodu  
snažím se nacpat i do stínu sloupů  
– stejným dechem chci na pěší pouť.*

*jsem rozežraná, říkám si, usínaje  
v naddimenzované posteli.  
a ráno před domkem klove bílý holub do nakousnuté  
odhozené tlačanky.<sup>115</sup>*

---

<sup>112</sup> Selby, J. et. al.: „Climate Change and the Syrian Civil War Revisited“ in *Political Geography*, 60, 2017, s. 232-244.

<sup>113</sup> Bathiany, S. et. al.: „Climate Models Predicts Increasing Temperature Variability in Poor Countries“ in *Science Advances*, 4, 5, 2018.

<sup>114</sup> Thorpe, N.: „Migrant Crisis: Hungary Surge as Fence Slowly Rises“ in *BBC News*, Dostupné z: [www.bbc.com/news/world-europe-34043344](http://www.bbc.com/news/world-europe-34043344)

<sup>115</sup> Prstková, A.: „ostnatý drát na jihu maďar“ in Těsnohlídek, J. (ed.), *Názvuky*, Kutná Hora, JT's Nakladatelství 2016. s. 20.

Prstková nikde v básni nezmíní uprchlíky, pouze se na začátku zmíní o ostnatém drátu, za kterým v té době stanovalo tisíce uprchlíků.<sup>116</sup> Dál už jen popisuje svůj výlet do Budapešti, nicméně je v básni neustále přítomná myšlenka na uprchlíky za ostnatým drátem, kteří se tísni v uprchlických táborech, zatímco ona si užívá blahobytu západní společnosti. V básni zmiňuje i sluneční žár, před kterým se horlivě snaží schovat. Prstková tak poukazuje na změnu klimatu, která otepluje planetu, a nutí obyvatele chudších zemí se odstěhovat. Zároveň přiznává pohodlnost, vlastní západní společnosti, kterou dává do juxtapozice s nuceným nepohodlím uprchlíků, kteří se musejí mačkat v uprchlických táborech.

Tématu migrace a nomádství se přibližuje i Pavel Kolmačka ve sbírce *Moře*. Voda, která prostupuje celou sbírkou, rozbouřená i klidná, je především nejistá, těžko uchopitelná, mizející a často zaplavující známý domov. V básni *Hodinu* všudypřítomná voda topí imigranty, kteří jsou na cestě najít si nový domov. To už se jim bohužel nepodaří. Voda je zaplaví a na břeh, do bezpečí, už se nestihnou dostat.

*Hodinu po půlnoci příliv smetl imigranty  
sběrače mušlí.*

*Nejmladší, málem chlapec v poslední chvíli  
poslal zprávu matce. Ráno ji otiskli na titulní  
stránce.*

*Ted' volá ze stáneků palcovým, tučným písmem:  
NIKDE SVĚTLO, NECHALI NÁS TADY, NA BŘEH  
SE NEDOSTANEME<sup>117</sup>*

#### 4.2.2 Perspektiva

Naše identita se utváří i podle toho, jaký pohled, hledisko nebo perspektivu jsme schopni zaujmout nebo si představit. Vyšší míra empatie a schopnost vcítit se do druhých, a to i do nelidských bytostí, zvyšuje pravděpodobnost pro-environmentálního chování.<sup>118</sup> Ekopoezie se změnou perspektivy pracuje a je tak schopna se přiblížit i ne-lidským zájmům. Olga

---

<sup>116</sup> Přesné číslo není známo, nicméně se v některé dny ze Srbska do Maďarska podle policie dostávalo až přes tři tisíce migrantů za den.

<sup>117</sup> Kolmačka, P.: „Hodinu“ in *Moře*. Praha, Triáda 2010 s. 54.

<sup>118</sup> Young, A. et. al.: „Empathy for Animals: A Review of the Existing Literature“ in *Curator: The Museum Journal*, 61, 2 2018, s. 327-343.

Stehlíková ve sbírce *O čemu mluví Matka, když mlčí* pracuje s tzv. prosopopeiou, tedy s figurou propůjčení hlasu nelidským bytostem. Hned v názvu sbírky je vyjádřen paradox mluvící a zároveň mlčící matky Země. I mlčení je však způsob komunikace. Podle Alberta Mehrabiana dokonce většina komunikace probíhá neverbálně.<sup>119</sup> Mlčící matka Země tak může „říci“ více než ta mluvící, její mlčení je způsob promluvy nebo reakce na naše činy. Básnický subjekt ve sbírce na sebe bere její podobu a promlouvá k nám, lidem. „Říkáte mi Matko, všemocná, moudrá, / planeto mi občas taky říkáte, / říkáte mi bůh, to už je ovšem otec.“<sup>120</sup> Ve sbírce zdůrazňuje, že ve skutečnosti nemluví, že se to naučila od lidí, a ironizuje antropocentrický pohled člověka, který Zemi personifikuje a přisuzuje jí lidské vlastnosti. „Ne, nebude se mi po vás stýskat, / nikoliv snad proto, že byste byli tak špatní / – já nehodnotím – / ale protože si stýskat neumím“.<sup>121</sup> Stehlíková ve sbírce rozkládá antropomorfovanou Zemi a všechny její přiřčené vlastnosti, které vyostřuje do krajního bodu negace. „Nemám, nejsem, nevadí. [...] Nemyslím si [...] nic.“<sup>122</sup> Použitá figura nicméně působí trochu neautenticky. Protikladům, které Stehlíková v textu vyjadřuje, se jen těžko věří. Matka sice tvrdí, že jsme jí lhostejní, ale dedikuje nám celý text a uštedřuje nám ironické poznámky. „Pište básně o přežití: poslouchám a tleskám.“<sup>123</sup>

Figura Matky Země je v přírodní a environmentální poezii častá, ostatně jsem ji analyzovala výše u Máchy a Neumanna. Stehlíková nicméně na rozdíl od dvou jmenovaných využívá pohled z opačné strany, z perspektivy Matky Země. Mácha v Matce Zemi spatřoval naši tělesnost a konečnost, naši temnou stránku. Ve své poezii se od ní chtěl odpoutat do světa idejí, ale Matka Země ho pevně držela u sebe. V jeho podání je Matka Země chladná, krutá, přísná, ale spravedlivá. Neumann naopak tělesnost Matky Země oslavoval a navazoval s ní intimní, až milenecký vztah. Pro něho byla vlídná, vstřícná a konejšivá. Matka Země Olgy Stehlíkové je ambivalentní, tváří se, že se o lidi nezajímá, nicméně se od nich učí,<sup>124</sup> vyčítá jim jejich aktivitu a dedikuje jim celý text. Ve své odtažené poloze by se přibližovala k citově chladné Máchově Matce Zemi, která však v jeho díle nikdy nepromluví. Krutou

---

<sup>119</sup> Mehrabian, A.: *Silent Messages*, Belmont, Wadsworth Publishing Company 1971.

<sup>120</sup> Stehlíková, O.: *O čemu mluví matka, když mlčí*, Havlíčkův Brod, Dobrý důvod 2019.

<sup>121</sup> Tamtéž.

<sup>122</sup> Tamtéž.

<sup>123</sup> Tamtéž.

<sup>124</sup> V textu se několikrát opakuje věta „To jsem se naučila od vás“.

a nemilosrdnou Matku Přírodu, která by se charakterově přibližovala Matce ve sbírce Stehlíkové, nechal promlouvat Leopardi v básnicko-filozofickém dialogu *Příroda a Island'an*.

*Myslel si snad, že svět je stvořen pro vás? [...] Když vám nějak ubližuji, většinou o tom ani nevím; právě tak nemám ani tušení, že jsem vám poskytla nějaké potěšení nebo dobrodíní; nedělala jsem a nedělám nic pro vaši potěchu, nebo abych vám pomohla, to si jen namlouváte. A kdybych náhodou vyhladila celý lidský rod, ani bych to nepostřehla.*<sup>125</sup>

Leopardiho Příroda je však v jiné pozici než Matka u Stehlíkové. Island'an jí v dialogu vyčítá, že se k lidem chová krutě, že se o ně nestará a nechává je na Zemi trpět. To Matce ve Stehlíkové sbírce rozhodně vyčítat nelze. Naopak, lidé ji litují a bičují sebe, jak se k ní zachovali. Vztah mezi člověkem a Zemí se u Stehlíkové obrací a člověk se z pozice trýzněného dostává do pozice trýznitele. Země je, jak u Leopardiho, tak u Stehlíkové, lhostejná, nicméně u Stehlíkové je lhostejnost jen zdánlivá a z její promluvy je cítit určitá zaujatost proti lidem. „Budu vám matkou, když si to přejete. / Beztak si uděláte, co se vám zlíbí. / To bych se naučila od vás, nezvedené děti.“<sup>126</sup>

Výměna rolí, změna v rozložení moci a vztah mezi člověkem a přírodou, konkrétně vztah mezi člověkem a vlkem, je tématem básně *Za jasných úplňků zní nad vsí* od Radka Štěpánka. Vlk v dřívějších dobách vzbuzoval bázeň a strach a do dnešní doby je symbolem divokosti, nezkrotnosti a nebezpečí, což dokládají například pohádky a mytologie napříč kulturami.<sup>127</sup> Na rozdíl od psa, který je domestikovaný, se vlk ochočuje jen velmi těžko, proto znamenal permanentní hrozbu pro člověka. V dnešní době jsou však vlci na pokraji vyhynutí<sup>128</sup> a místa kde se vyskytují, jsou vyhraněná jako chráněné krajinné oblasti. Větší hrozbou se tak paradoxně stal člověk pro vlka než vlk pro člověka. „Po tisíciletích bojů je vlk poražen / a jen tady je před námi v bezpečí, / poprvé v dějinách plot nechraní / lidský

---

<sup>125</sup> Leopardi, G.: „Příroda a Island'an“ in *Morální dílka*, Kutná Hora, Tichá Byzance 2003, s. 83.

<sup>126</sup> Stehlíková, O.: cit. d. (pozn. č. 120).

<sup>127</sup> Příkladem může být pohádka o červené karkulce, v níž se vlk se přestrojil za babičku a karkulku sežral. V evropských mýtech se zase objevuje postava hrozného vlkodlaka, napůl vlka a napůl člověka. Zvířecí část vlkodlaka se většinou řídí pudy, je nevladatelná a nebezpečná pro člověka.

<sup>128</sup> V Českých zemích byl vlk vyhuben už na začátku 20. století, v posledních pár letech se několik jedinců objevilo na Broumovsku.

život, ale vlčí přežívání“,<sup>129</sup> končí Štěpánková báseň, která poukazuje na lidskou zpupnost, panovačnost a roztahovačnost na úkor jiných druhů.

V textu *Nemůžu se dopočítat* Štěpánek zase akcentuje nutnost plurality pohledů při dobírání se objektivitu, konkrétně objektivního počtu ořechů na ořešáku. Básnický subjekt si je vědom, že jeho perspektiva je nedokonalá a zatížená jeho subjektivním pohledem, proto hledá další lidi i zvířata, aby mu řekli, kolik je na stromě ořechů.

*[...] potřebuju tě, aby ses na ořešák podívala z druhé strany, abys mi řekla, kolik ořechů vidíš ty, a ani pak to nebude všechno. Potřebuju i průlet ptáků nad dvorem, potřebuju je slyšet, potřebuju jejich krákání, abych věděl, co si myslí oni. [...] Aby byl obraz pravdivý, nesmím na něj být sám [...].<sup>130</sup>*

Báseň tíhne k biocentrismu a nepřímou odsuzuje antropocentrismus, který jako hlavní bere vždy názor člověka, a neohlíží se na názor zvířat kolem sebe. Lyrický subjekt se snaží dobrat Pravdy, jak ji nazývá. Spíše se však snaží dobrat objektivní reality, jak ji definuje Thomas Nagel. Podle něj je objektivita souhrnem několika perspektiv a čím je perspektiv více, tím je obraz reality objektivnější. Realita se tak ukazuje v úplnosti a odpoutává od subjektivního pohledu jedince.<sup>131</sup>

### 4.3 Měřítko

Globální environmentální krize, jeden z hlavních problémů antropocénu, si nutně žádá i globální měřítko. Ta jsou však většinou tak velká, že je člověk nedokáže pojmout, či si je vůbec představit. Jevy environmentální krize se totiž na první pohled zdají navzájem nesouvisejícími, bez zjevné korelace. Až s globálním měřítkem je možné na jevy pohlížet vcelku, jako na lokální manifestace jednoho hyperobjektu. Měřítko se mohou týkat jak prostoru, tak času, nebo i obou zároveň. Klimatická změna, jedna z příčin environmentální krize, je proces, který ovlivňuje nespočet faktorů, které je často těžké a někdy až nemožné vystopovat. K pochopení klimatické změny je třeba vytvořit srozumitelný model globálního klimatu, který by odrážel ty nejdůležitější faktory, které klima ovlivňují. Model totiž ze své podstaty vždy nějakou informaci, nějaký faktor, neobsahuje. Je redukcí na pro člověka

<sup>129</sup> Štěpánek, R.: „Za jasných úplňků zní za vsí“ in *Hic sunt homines*, Muni Press, Brno 2018, s. 26.

<sup>130</sup> Štěpánek, R.: „Nemůžu se dopočítat“ in *Velké obcování*, Havlíčkův Brod, Dobrý důvod 2020, s. 111.

<sup>131</sup> Nagel, T.: *The View From Nowhere*, Oxford, Oxford University Press 1986, s. 5.

pochopitelné měřítko. Anna Lowenhaupt Tsing například poukazuje na to, že vědci se neshodnou na klimatickém modelu, ale musí o něm debatovat a dopracovávat ho. S novými poznatky se model musí neustále upravovat, musí na něm pracovat odborníci z nejrůznějších oborů, a i přes to (nebo právě proto) je nejistý a nestabilní.<sup>132</sup> Globální klima je i citlivé na počáteční podmínky. Tento motýlí efekt poprvé popsal Edward Lorenz ve své přednášce *Predictability: Does the Flap of a Butterfly's Wings in Brazil Set off a Tornado in Texas?*<sup>133</sup>

Literatura je schopna problém globálního měřítka umělecky ztvárnit, a to svou formou i obsahem, jak budu dále dokládat. Převážně druhá vlna ekokritiky se proto ztvárněním měřítka zabývá. Timothy Clark ve své knize *The Value of Ecocriticism* měřítku věnoval celou jednu kapitolu, ve které předkládá problematiku měřítek na literárních a jiných uměleckých dílech.<sup>134</sup> Lidská měřítka v porovnání s těmi planetárními přímo zmiňuje Olga Stehlíková ve sbírce *O Čem mluví Matka, když mlčí*. „Za 500 let jste vyhubili 726 druhů, / [...] / podle vašich měření. / Lusk! 10 miliónů ptáků. / To vás mrzí. / Podle vašich měření / naprosté selhání inteligence a citu“.<sup>135</sup> Současná česká poezie nicméně s měřítky pracuje i jinak, než že by se k nim v textu přímo odkazovala.

#### 4.3.1 Nepochopitelnost

Pro jednotlivce jsou globální jevy příliš složité a komplexní. Jak už jsem v textu několikrát naznačovala, pro jejich pochopení je potřeba interdisciplinární vědění a znalosti celého světa, které jsou pro jednoho člověka příliš rozsáhlé. Sám jevy nedokáže vysvětlit, jeví se mu nepochopitelné. Současná česká environmentální poezie tuto nepochopitelnost ztvárňuje například svojí fragmentarností. Lyrickému subjektu se vyjevují kusé úkazy, fragmenty, které se pokouší spojit dohromady.

Nepochopitelnost je jedním z motivů Kolmačkovy sbírky *Život lidí, zvířat, rostlin, včel*. Kolmačkův básnický subjekt se staví do role pozorovatele života a bez dalšího soudu

---

<sup>132</sup> Lowenhaupt Tsing, A.: „Natural Universals and the Global Scale“ in Hiltner, K. (ed.), *Ecocriticism: The Essential Reader*, London & New York, Routledge 2015, s. 221-222.

<sup>133</sup> Lorenz, E.: „Predictability: Does the Flap of a Butterfly Wings in Brazil Set off a Tornado in Texas“ in Abraham, R. & Ueda, Y., *The Chaos Avant-garde: Memories of the Early Days of Chaos Theory*, Santa Cruz & Kyoto, World Scientific Publishing Company 2001, s.91-94.

<sup>134</sup> Clark, T.: „Scalar Literacy“ in *The Value of Ecocriticism*, Cambridge & New York, Cambridge University Press 2019, s. 38-56.

<sup>135</sup> Stehlíková, O.: cit. d. (pozn. č. 120).

a s nadhledem zprostředkovává okolní svět. Básně tak působí jako uvádění holých a někdy až absurdních, fakt a věcí, které se dějí. Postupně však čtenář zjišťuje, že fakta se vzájemně vylučují, že nedávají smysl, nebo že spolu vůbec nesouvisí. První básní sbírky *Pumpy v pravidelném rytmu* Kolmačka popisuje, co všechno se děje v jednom okamžiku. „Plankton obeplová útes, / hejno drobných ryb vznáší se nad propastí. / [...] / Želvy mátožně táhnou na sever, velryby na jih“.<sup>136</sup> Kusé informace je těžké spojit dohromady, prostě se v ten okamžik dějí. Kolmačka pak básně zakončuje konstatováním „[n]ikdo nic neví“.<sup>137</sup> Nikdo si nedokáže události poskládat dohromady tak, aby je pochopil. Nikdo nechápe, proč se ty věci dějí, za jakým účelem.

Téměř nutnou podmínkou k pochopení antropocenních jevů je důvěra v měření a závěry vědců, které se ale často mění. Důvěra ve vědu tak proto může skomírat. Kolmačka ve sdružených básních *Najevo vycházela stále nová fakta* a *Ještě se nerozednilo* vědecká poznání ironizuje a zesměšňuje lidskou posedlost fakty, kterými se lidstvo snaží dobrat konečné Pravdy. Povětšinou v nich používá trpný rod, čtenář tak nezjistí, kdo na fakta přišel. Evokuje tím univerzálnost informací, které ve společnosti kolují. V *Najevo vycházela stále nová fakta* nejprve optimisticky předkládá různé skutečnosti, na které se přišlo. „Vědělo se, v čem vězí příčina poruch erekce cyklistů. / Tajemství ženského orgasmu. / Tajemství vnitřku meteoritů. / Tajemství dokonalého zvuku stradivárek“.<sup>138</sup> V *Ještě se nerozednilo* pak zjištěné poznatky dementuje. „Studie o vědeckých studiích/ odhalila bezostyšné lži“.<sup>139</sup> Ironizuje lidskou zahlcenost novými a novými fakty a následná zjištění, že ta stará neplatí. „Věci, které jsme nevěděli, / se před přídí vynořovaly bez varování, / nesmírné, zamlžené, temné / a větší, než si kdo dokázal představit“.<sup>140</sup> Kolmačka v citovaném verši poprvé použije první osobu plurálu, zobecňující „my“, odkazující možná k celému lidstvu, které se plaví na jedné lodi („před přídí“). Metafora lodi, na které lidstvo pluje a hledá břeh, je známá už od starověku, nicméně v antice byla loď obrazem lidské obce či civilizace. Tato metafora se objevuje u řeckého básníka Alkaia v jeho politické (angažované) poezii. Podle Anny Uhlig byla loď u Alkaia politickou alegorií státu, která se později stala obrazem lidské obce

---

<sup>136</sup> Kolmačka, P.: „Pumpy v pravidelném rytmu“ in *Život lidí, zvířat, rostlin, včel*, Praha, Triáda 2018, s. 9.

<sup>137</sup> Tamtéž.

<sup>138</sup> Kolmačka, P.: „Najevo vycházela stále nová fakta“ in *Život lidí, zvířat, rostlin, včel*, Praha, Triáda 2018, s.42.

<sup>139</sup> Kolmačka, P.: „Ještě se nerozednilo“ in *Život lidí, zvířat, rostlin, včel*, Praha, Triáda 2018, s.77.

<sup>140</sup> Tamtéž, s.78.



a přeneseně i civilizace.<sup>141</sup> Metaforu lodi jako lidské obce pak použil například Platón v *Ústavě*. Kolmačka v básni odkazuje k této metafoře lodi hledající pevnou zem. Místo toho se objevují nové věci, které nikdo nečekal, zamotané, nedávající samy o sobě smysl. Věci, fakta, informace, všechny jednotliviny, na které lidstvo přišlo, se shromažďují, ale lidstvo je nedokáže složit dohromady a spatřit v úplnosti. „Věci [...] [jsou] větší, než si kdo dokázal představit“.<sup>142</sup>

V básni *trubky (geolog)* ze sbírky *Nová divočina* od Jonáše Zbořila je vyjádřen podobný pocit nepředstavitelnosti. „[P]od tvýma nohama / jsou síly, které si nedovedeš představit / [...] / skály tak staré / že už nejsou v pevném skupenství“.<sup>143</sup> Lyrický subjekt chce zachytit víc, než mu dovolují jeho smysly, proto používá naslouchací trubky, aby si vylepšil sluch. „[T]udy vedou mé naslouchací trubky / když budeme potichu / možná / uslyšíme věci“.<sup>144</sup> Díky nim je možná schopen smyslově vnímat věci, které by jinak nezachytil. I tak je však jeho percepce světa nedokonalá, ani vylepšené smysly mu nedokážou rozšířit představivost tak, aby byl schopen pochopit komplexní fungování ekosystému.

Další básničkou, která pracuje s nepochopitelností je Mária Ferenčuhová. Pro analýzu jsem vybrala báseň z *denníkov* ze sbírky *Černozem*, která se pro téma nepochopitelnosti nejvíce hodí. Lyrický subjekt v ní zachycuje momenty, které se kolem něj dějí, nebo věty, které mu někdo řekl. Většinou jsou však nesourodé a chaotické, působí trochu jako rychlé, probleskující myšlenkové pochody. Lyrický subjekt nejprve v každém verši uvádí obecná fakta, týkající se celé planety. „[S]uperdoba řadová může příst' rýchlo / celá zem zmrzne / planeta horí / množstvo peľu v ovzduší sa zvyšuje / koralý blednú“.<sup>145</sup> Dále začne smíchávat osobní události z minulosti a obecná prohlášení, podobající se reklamním a novinovým titulům. „[J]e káva zdravá? [B]olia vás a opúchajú vám nohy?“<sup>146</sup> Nepřehledný chaos si pak čtenář spojuje dohromady a vystupuje mu obraz současné doby.

---

<sup>141</sup> Uhlig, A.: „Sailing and Singing“ in Budelman, F., Phillips, T.(eds.), *Textual Events: Performance and the Lyric in Early Greece*, Oxford, Oxford University Press 2018, s. 69-70.

<sup>142</sup> Kolmačka, P.: „Ještě se nerozvedlo“ in *Život lidí, zvířat, rostlin, včel*, Praha, Triáda 2018, s.78.

<sup>143</sup> Zbořil, J.: „trubky (geolog)“ in *Nová divočina*, Brno, Host 2020, s. 68.

<sup>144</sup> Tamtéž.

<sup>145</sup> Ferenčuhová, M.: „z denníkov“ in *Černozem*, Bratislava, Vlna 2020, s. 67.

<sup>146</sup> Tamtéž.

### 4.3.2 Geologický čas / Vědomí konce

Globální a těžko představitelná měřítko se netýká pouze prostoru, ale i času. K tomu je potřeba zmínit pojem geologického času (nebo také hlubokého času) a s ním spojené geologické časové jednotky. Zjednodušeně řečeno je geologický čas odhad stáří a jednotlivých epoch planety Země, které se zjišťují pomocí jednotlivých geologických vrstev. V současné době se stáří Země odhaduje na přibližně čtyři a půl miliardy let.<sup>147</sup> Antropocén, pojem, který jsem už několikrát zmiňovala, je poslední epochou geologického času a trvá přibližně dvě stovky let.

Ne-představitelnost geologických epoch, které tu byly a které přijdou, je tématem Zedníkovy sbírky *Město jeden kámen*. V básni *Antropocén; satelitní čtvrtí* spekuluje, co se stane, až skončí civilizace, jak ji dnes známe. Báseň se nese v duchu antropocenní představy lidstva jako geologického činitele, který po sobě zanechá nezanedbatelné stopy. Subjekt si představuje různé scénáře, vize, které by mohly v budoucnu nastat. Ze známých měst „povstane rozlehlé souvrství – převážně z prachovců / červenošedých až šedých“.<sup>148</sup> Veškeré výdobytky civilizace podlehnou procesům „koroze, rozkladu, rozpadu...“<sup>149</sup> Zedník předkládá představu zániku naší civilizace. Ta, navzdory našemu snažení, stejně nevyhnutelně podlehne času. Geologický čas, člověku tak těžko představitelný, je v básni neustále přítomný jako připomínka konečnosti lidstva. Časový horizont je v básni neurčitý, subjekt neví, kdy (a zda vůbec) se tyto události stanou, nicméně předpokládá, že se současná civilizace zničí sama a představuje si, jak se o nás budoucí civilizace bude pokoušet dozvědět něco ze zanechaných stop. „[B]ílá smrt korálů v průběhu století, / sporangia kulturních rostlin / přemíra horniny na místech přehrad/ hiáty následkem rozsáhlé těžby, ... Dál – / eroze, transgrese, hromadné extinkce ... Nespočet nitek/ povede k jediné příčině. Nejisté, nejasné, / extrémně ničivé...“<sup>150</sup> Subjekt pak dodá, že budoucí vědci všechno přičtou na konto delfinům. Ironizuje tím současné zkoumání (nejen) minulosti, které se často podobá hádání z nepřímých důkazů a vyvozování důsledků, které ale nemusí být pravdivé.

---

<sup>147</sup> Dalrymple, G., B.: „The Age of the Earth in the Twentieth Century: a Problem (Mostly) Solved“ in *Special Publications, Geological Society of London*, 190, 2, 2001, s. 205-221.

<sup>148</sup> Zedník, L.: „Antropocén; satelitní čtvrtí“ in *Město jeden kámen*, Praha, Dauphin 2015, s. 21.

<sup>149</sup> Tamtéž.

<sup>150</sup> Tamtéž, s. 21-22.

Obraz geologické minulosti světa, tak jak si ho představujeme, je zákonitě zkreslený. Co dnes víme, se odvíjí od studia nejmladších sedimentů. Když jdeme hlouběji do země, dál do minulosti, odkrýváme pouze jen ty největší a nejradikálnější změny, které planetu potkaly. Těmi jsou například hromadné vymírání druhů nebo silná vulkanická činnost. Oddělení antropocénu jako geologické epochy znamená poměřovat antropogenní činnost s geologickou. Antropocén však doplácí na nedostatečný odstup, z nějž na něj hledíme. Je proto těžké určit, jak moc se lidská činnost zapíše do planety země, protože na jedné straně máme procesy, které se momentálně dějí a jsme o nich schopni zjistit celkem přesné údaje, a na straně druhé máme pouhé odhady a aproximace procesů, které se děly v minulosti.<sup>151</sup>

Lidský a planetární čas je přítomný již v Máchově díle. Podle Patočky je Země u Máchy „všeobecná, a tedy nesmrtelná bytost“<sup>152</sup>, kdežto člověk je pouze její konečnou součástí. Nesmrtelnost, či věčnost Země je nesouměřitelná s časovostí člověka, stojí mimo čas. Budoucnost se odráží v minulosti, čas na zemi se neustále opakuje. Přítomnost, aktuálnost implikuje minulost i budoucnost, protože bez přítomnosti by nebylo ani jedno z toho.<sup>153</sup> Dnes již známe přibližné stáří Země, nicméně oproti času, který je člověk schopen prožít, pojmut, je vlastně nepředstavitelné. Víme, že Země také stárne, nestojí mimo čas, ale že tu byla dávno před námi a bude tu i dlouho po nás.

(Ne)představitelnosti minulosti a planetárních rozměrů se dotýká Julišova báseň *Plamen chemičky trhaně osvětluje*. Čas básně se stává relativní k času lidskému a planetárnímu, které jsou dány do juxtapozice. Vzpomínky jedince se vrací zpátky až k velkému třesku a následně se čas posune kupředu ke konci světa. „Něco napoví objev / metagalaxie: paprsek jí putuje / nepředstavitelnou dobu / [...] / Pohnul se čas, říkává se, pohnul se vpřed. / A smrt v nás udělala další krůček, krok“.<sup>154</sup>

### 4.3.3 Koláž

Kolmačkovy sbírky problematiku měřítko ztvárňují i svou formou. Básně v jeho posledních třech sbírkách nestojí osamoceně, ale spojují se do sítě, ze které vychází celkový obraz.

---

<sup>151</sup> Hošek, J.: „Geologie lidstva?“ in Pokorný, P., Storch, D. (eds.), *Antropocén*, Praha, Academia 2020, s. 221-250.

<sup>152</sup> Patočka, J.: „Čas, věčnost a časovost v Máchově díle“ in *Dvě máchovské studie*, Praha, Oikoyomenh 2007, s. 55.

<sup>153</sup> Tamtéž, s. 63.

<sup>154</sup> Juliš, E.: cit. d. (pozn. č. 94).

Obzvláště ve sbírce *Wittgenstein bije žáka* se názvy básní opakují a evokují tak střídání opakujících se cyklů. Základním motivem sbírky je nikdy nekončící pohyb vpřed, nicméně tím, jak se básně opakují, jako by nekonečný pohyb vpřed byla chůze nebo běh po kružnici, nebo jako by se pohyb dokonce nikam neposouval. Básnický subjekt ve sbírce neustále před něčím utíká. „Pak ale kdosi zavolal: rozběhli jsme se/ a na všechno zapomněli.“<sup>155</sup> „Sám sobě na stopě ani na chvíli nezvolňuji. / S šakalí vytrvalostí za chůze spím, / za běhu jím a piji.“<sup>156</sup> Motiv se vrací v lehkých obměnách, a s každým dalším opakováním se význam motivu trochu posouvá. Pohyb vpřed tak připomíná efekt červené královny, jednu z hypotéz evoluční biologie. Název hypotézy odkazuje na kapitolu z knihy *Za zrcadlem, a s čím se tam Alenka setkala* od Lewise Carrolla, ve které červená královna s Alenkou běží, ale nikam se nehýbou. „Jak vidíš, tady musíš běžet ze všech sil, abys setrvala na jednom místě. Chceš-li se dostat jinam, musíš běžet aspoň dvakrát tak rychle.“<sup>157</sup> Efekt červené královny vysvětluje, jak a proč se biologické druhy adaptují na změny. Když se jeden druh v prostředí změní, musejí se změnit i ostatní druhy, aby nezůstali pozadu, aby přežily. Homeostáza mezi druhy tedy pořád zůstává více méně stejná, stav se sám reguluje. Přesto však dochází k evoluci jednotlivých druhů. Jejich vývoj lze pozorovat pouze ve velkých časových měřítkách, v řádu tisíců a milionů let. Pohyb vpřed, který stojí na jednom místě, se nedá zastavit, i kdybychom chtěli. „Toto se nedá zvrátit: / Vítr, ať chytán či poháněn, vane. / Porod, ať chtěn či nechtěn, začne. / Jablko, viděno nebo neviděno, spadne.“<sup>158</sup>

Podobně je tomu i v poslední Kolmačkově sbírce *Život lidí, zvířat, rostlin, včel* (2018), jejímiž hlavními motivy jsou různé podoby života. I ty jdou nezadržitelně kupředu, nicméně už „neběží o život“, nýbrž si jdou vlastní cestou. „Život nic nezastaví. / Rozrazí ploty, brány / surovou něhou / něžnou divokostí.“<sup>159</sup> Pohyb je tak důkazem života. „Nepostřehnutelně se děly / pohyby trávy. / Nepozorovaně probíhaly / nevyzpytatelné pohyby, / jimiž se mění ratingy a kurzy.“<sup>160</sup> Motiv života prostupuje celou sbírkou, ale čtenář nikdy nedostane klíč

---

<sup>155</sup> Kolmačka, P.: „Jaro“ in *Wittgenstein bije žáka*, Praha, Triáda 2014, s. 47.

<sup>156</sup> Kolmačka, P.: „Do krajiny“ in *Wittgenstein bije žáka*, Praha, Triáda 2014, s. 39.

<sup>157</sup> Carroll, L.: „Zahrada živých květin“ in *Alenka v kraji divů a za zrcadlem*, Praha, Albatros 1983, s. 130.

<sup>158</sup> Kolmačka, P.: „Vocatus atque non vocatus Deus aderit“ in *Wittgenstein bije žáka*, Praha, Triáda 2014, s. 109.

<sup>159</sup> Kolmačka, P.: „Staví se na zadní“ in *Život lidí, zvířat, rostlin, včel*, Praha, Triáda 2018, s. 100.

<sup>160</sup> Kolmačka, P.: „Čiňané ovládali těžbu zlata v Ghaně“ in *Život lidí, zvířat, rostlin, včel*, Praha, Triáda 2018, s. 20.

k jeho rozluštění. Struktury všech tří sbírek jsou zastřené, nejsou na první pohled zcela zřejmé a „[l]ogika se [v nich] ztrácí“.<sup>161</sup> Fragменты spojené do jedné koláže vystupují jako manifestace nějakého většího celku, o kterém tušíme, ale nejsme si jím jisti. Je totiž nejasné, co celek je, jak ho identifikovat, a hlavně jak fragmenty spojit, aby dohromady dávaly smysl.

## 4.4 Témata

### 4.4.1 Odpad

Jedním z důležitých témat, které k environmentální krizi nepochybně patří a současná česká poezie ho reflektuje, je odpad. Nejprve je však důležité vůbec definovat, co odpad je. Většinou se jím rozumí hmotný předmět či druhotná surovina, které lidé vyhazují, protože už pro ně nemají využití. Je to lidský vynález, který je, doslova, ve své podstatě pro lidi domněle zbytečný. Odpadem se tedy předmět stane tehdy, kdy ho někdo přestane potřebovat. Co pro jednoho může být odpad, však nemusí být odpadem pro druhého.

Do nedávna byl téměř veškerý odpad biologického původu, takže se ve volné přírodě snadno rozložil. S vynalezením syntetických látek, které se ve volné přírodě rozkládají pomalu (některé téměř vůbec), se odpadem staly také předměty právě z těchto syntetických látek jako je například plast. Biologický odpad se za relativně krátkou dobu rozloží a po chvíli přestává být odpadem, protože se o něj postarají živé organismy (mouchy, bakterie, plísň ...), které ho zkonzumují. Syntetický odpad naopak po dlouhou dobu zůstává odpadem dál, živé organismy o něj nestojí.

S nástupem moderní doby a konzumerismu se rapidně zvýšil počet předmětů, které rychle ztrácejí využití. Od jednorázových obalů, přes rychlou módu, až po techniku, která se rychle opotřebí. Předměty se rychle stávají odpadem, který se hromadí. Jelikož se stále více využívá syntetických látek, odpad tu s námi zůstává déle, než bychom si přáli. Hromady odpadu tak končí v mořích<sup>162</sup> a na obřích skládkách, kde se budou rozkládat po stovky let.<sup>163</sup> Odpad je zároveň paradoxním znakem blahobytu. Společnost si zdánlivě může dovolit plýtvat a produkovat přebytky, které dál nezpracovává. O nadměrné produkci městského odpadu, které končí v řece za městem, pojednávala už Neumannova báseň *Tam, kde město*

---

<sup>161</sup> Kolmačka, P.: „Wittgstein bije žáka“ in *Wittgenstein bije žáka*, Praha, Triáda 2014, s. 69.

<sup>162</sup> Podle Ellen MacArthur Foundation by v roce 2050 mohlo v moři být na váhu více plastu než ryb.

<sup>163</sup> Chamas, A., et. al.: „Degradation Rates of Plastic in the Environment“ in *ACS Sustainable Chemistry & Engineering*, 8, 9, 2020, s. 3494-3511.

*počíná.* „Tok teplých odvarů a splašek ustálených / lesklými žilami mdlá žíhá mastnota / [...] / Jak zpustlý hřbitov i dno je zneuctěno“.<sup>164</sup> Současná česká poezie však spíše upozorňuje na fakt, že se odpad z našich životů snažíme vytěsnit, než že by se zaměřovala na odpad samotný.

Zygmunt Bauman v knize *Wasted Lives* říká, že moderní společnost se vytříbila v tom, jaké extrémní množství odpadu produkuje, a zároveň jak urputně ho před svými zraky schovává. Odpad je podle něj něco, za co se my, moderní společnost, stydíme, je to naše temné tajemství, na které se snažíme intenzivně zapomenout, a všimneme si ho pouze, až když je odpad v těsné blízkosti. Na odpad se nechceme koukat a nechceme na něj ani myslet, chceme ho vytěsnit do zapomnění.<sup>165</sup> Množství odpadu však překročilo únosnou mez, jelikož planeta je odpadem zahlcena.<sup>166</sup> Fatální množství se na nás valí ze všech stran a my jsme tuto vlnu nuceni řešit. Právě o nepřeborném množství odpadu, které penetruje i do živých organismů, píše Jonáš Zbořil v básni *mysl uprostřed noci*.

*potají vyhazuje odpad  
do zapomnění*

*zapomnění už přetéká přes okraj  
bude potřeba ho vyvézt*

*zavrtáme roury do ztracena  
zapomnění podemlelo hlínu  
vrací se v potocích*

*kormorání pstruzi a velryby  
mají zapomnění celá břicha*

---

<sup>164</sup> Neumann, S. K., cit. d. (pozn. č. 67).

<sup>165</sup> Bauman, Z.: *Wasted Lives*, Cambridge, Polity Press 2004, s. 26-27.

<sup>166</sup> Tamtéž, s. 69.

*i ve francouzských Pyrenejích*

*prší z nebe*

*velké množství zapomnění*<sup>167</sup>

Zbořil místo slova odpad používá zapomnění a přibližuje se tak k baumanovské interpretaci odpadu. Odpad je něco, na co nechceme myslet, nechceme, aby obtěžovalo náš život. Bohužel jsme ho tak dlouho vytěšňovali (a stále vytěšňujeme), že začíná zahlcovat planetu a vkrádat se i do živých těl. Podle studie z letošního roku má přibližně jedna čtvrtina mořských ryb v sobě plast.<sup>168</sup>

V podobném duchu se nese i krátký text Radka Štěpánka *Zmizet* ze sbírky *Velké obcování*. Básnický subjekt v textu popisuje zbytky jídla, které se mu nahromadily ve dřezu. S odporem si je prohlíží a chce je co nejdříve spláchnout do odpadní roury, aby se jich zbavil. Větší kusy však do odpadu spláchnout nejdou, proto je musí vzít a vyhodit do koše. Subjekt se zbytků jídla, smíchaných s jeho vlasy, dotýká jen s nechutí. Chce je nechat zmizet, zatlačit do zapomnění, že on něco takového generuje. Zároveň je fascinován ošklivostí a nechutností zbytků. „Prstem zvířím kal na sítku, odřezek žampionu tančí s kusem cibule tango v hvězdném prachu lógru z ranní kávy“.<sup>169</sup> Když se zbytků konečně zbaví, zbude mu jenom prázdno. „Právě jen to prázdno zbývá, znovu jsem po sobě zahladil stopy celého dneška.“<sup>170</sup> Nicméně stopy zahlazuje jenom zdánlivě, jelikož jeho odpad se kupí.

#### 4.4.2 Recyklace

Jednou (a možná jedinou) cestou, jak ven z přemíry odpadu, je odpad třídít a následně recyklovat. Proces recyklace imituje přirozený cyklus v běžné přírodě, tedy že se odpad zpracovává a následně znovu využívá. U některých materiálů při jejich opětovném zpracování dochází k tzv. downcyclingu, tedy k opotřebení daného materiálu, který po recyklaci není tak kvalitní, jako byl před ní. K takovým materiálům patří například papír, plast nebo dřevo. Využívání recyklovaného materiálu je ekologické, ale i ekonomické zároveň.

---

<sup>167</sup> Zbořil, J.: „mysl uprostřed noci“ in *Nová divočina*, Brno, Host 2020, s. 57

<sup>168</sup> Savoca, M. et. al.: „Plastic ingestion by marine fish is widespread and increasing“ in *Global Change Biology*, 27, 10, 2021, s. 2188-2199.

<sup>169</sup> Štěpánek, R. „Zmizet“ in *Velké obcování*, Havlíčkův Brod, Dobrý důvod 2020, s. 41.

<sup>170</sup> Tamtéž.

Recyklace a třídění odpadu se v obměnách, staly tématem několika environmentálních básní. Třídění odpadu se dotýká i sbírka Víta Janoty *Jen třídit odpad nestačí*. Jednolitě pásmo, které v sobě nese apel – je třeba změnit svůj život, když je „blíže k důchodu než do puberty“<sup>171</sup>. Lyrický subjekt vyjadřuje nutnost změny, aktu vystoupení ze zavedeného cyklu života, na který jsme zvyklí. „Jen třídit odpad“<sup>172</sup> podle něj nestačí, je třeba zbavit se starých návyků, protože už jsou nesnesitelné a neudržitelné. *Recyklace* je v tomto případě nedostatečná, nicméně i tak je apel sbírky environmentální, jelikož kritizuje současnou konzumní společnost. Neudržitelnost západního stylu života je třeba zvrátit a „znovu a znovu vstupovat / na tenkou linii mezi askezí a sebedrskáčstvím / odříkat si světská potěšení“.<sup>173</sup> Recyklovat by znamenalo vracet se k zažitému a nikam se neposunout.

Obměnou tématu recyklace je také koloběh života. Ladislav Zedník v básni *Recyklace; v Říši středu* tematizuje nezastavitelný cyklus a neustálou recyklaci života na zemi. Báseň začíná verši „děvenko, den už je vymřelý / další je schystaný zaplnit niku“.<sup>174</sup> Nika, resp. ekologická nika, jsou celkové podmínky pro život určitého druhu na zemi.<sup>175</sup> Podmínky pro život se samozřejmě neustále mění a druhy na zemi se obměňují. „*Neunikneš časozravým zrcadlům* (kurzíva autor)“<sup>176</sup>, pokračuje báseň. Život je naplněn vymíráním a znovuoobnovováním. „Vím přesně jak, ale netuším proč / buňky, žlázy nacházejí / minerály; a staví / jinak stejně staví“.<sup>177</sup>

#### 4.4.3 Život

Jak už jsem zmínila na začátku práce, environmentální poezie podněcuje čtenáře k přehodnocení pojmu přírody. Jedním z alternativních přístupů ke klasickému binárnímu příroda-kultura je koncept více než lidského světa (anglicky: *more-than-human-world*), který představil David Abrams ve své knize *Kouzlo Smyslů*.<sup>178</sup> Podle Abramse má příroda

---

<sup>171</sup> Janota, V.: *Jen třídit odpad nestačí*, Praha, Dauphin 2011, s.21.

<sup>172</sup> Tamtéž, s. 17.

<sup>173</sup> Tamtéž, s. 34.

<sup>174</sup> Zedník, L.: „Recyklace; v Říši středu“ in *Město jeden kámen*, Praha, Dauphin 2015, s.30

<sup>175</sup> Pocheville, A.: „The Ecological Niche: History and Recent Controversies“ in *Handbook of Evolutionary Thinking in the Science*, Dordrecht, Springer 2015, s.547-586.

<sup>176</sup> Zedník, L.: cit. d. (pozn. č. 174).

<sup>177</sup> Tamtéž.

<sup>178</sup> Abrams, D.: *Kouzlo Smyslů: Vnímání a jazyk ve více než lidském světě*, Praha, DharmaGaia 2013.



svůj vlastní jazyk, kterému my, lidé, přestáváme rozumět. Tomuto světu jsme se svým myšlením, naším viděním a později technologií odcizili. Adams zpochybňuje představu, že člověk je předurčen k tomu, aby se více než lidskému světu odcizil a dává za příklad domorodé kmeny, které tisíce let žijí v symbióze s více než lidským světem.<sup>179</sup> Západní společnost se, za přispění různých myslitelů<sup>180</sup>, symbióze s více než lidským světem odcizila a odstrčila ho na svou periferii. Nicméně tento svět existuje nezávisle na člověku, i když ho společnost stále více narušuje tím, že si zabírá stále více území. Více než lidský svět je soběstačný a samo regulující, jako je svět teorie Gaia, a člověk může být jeho součástí nebo jen jeho pozorovatelem. Někde na pomezí se nachází lyrický subjekt Kolmačkovy sbírky *Život lidí, zvířat, rostlin, včel*, který velmi citlivě pozoruje život kolem sebe a postupně se stává jeho součástí. Uvědomuje si, že není jeho pánem, že nestojí v centru, nýbrž někde na jeho periferii. „Svět jde si po svých, ne tak, jak chceme my:/ na jeho konci schování/ dojíme kozy, na pastvinu vláčíme sudy vody,“<sup>181</sup> konstatuje lyrický subjekt.

V lyrickém textu *Živá zed'* od Radka Štěpánka lyrický subjekt dochází k závěru, že všechno živé je ze stejné hmoty a že životní cyklus se neustále obměňuje z téže hmoty: „Prsty na omítce hmataly tep vlastního srdce. Každé zrnko písku bylo součástí nějakého tvora.“<sup>182</sup> Podobnou myšlenku zpracoval Neumann v básni *Ryba*, nicméně k tomu dodal, že člověk je silnější, krutější a smělejší než ryba a že pokud by chtěl, tak rybu zabije. K takovému závěru Štěpánek vůbec nedochází, naopak, všichni jsou součástí jednoho tvora, takže jsou si všichni rovni.

V básni *život napěchovaný v octomilce* Jonáš Zbořil zaměřuje pozornost na octomilku, malý hmyz, kterého se většina domácností spíše snaží zbavit, než že by ji fascinovala jeho přítomnost. Zbořilův lyrický subjekt ji však citlivě pozoruje, a upřednostňuje nad lidským konáním. „[N]a ulici život hýbe psem / hýbe řidičem tedy i celým autobusem / zraky čtenářů jsou ale napřeny / na zápas octomilky v úpatí umyvadla / život je marnivý jako člověk“.<sup>183</sup> Hmyz, kromě včel, je obecně považován za něco neužitečného, až obtěžujícího, ale je to právě hmyz, na kterém stojí velká část biodiverzity.

---

<sup>179</sup> Tamtéž, s. 119-121.

<sup>180</sup> Podle Abramse jsou to antičtí filozofové a Biblické učení.

<sup>181</sup> Kolmačka, P.: „Svět jde si po svých“ in *Život lidí, zvířat, rostlin, včel*, Praha, Triáda 2018, s. 105.

<sup>182</sup> Štěpánek, R. „Živá zed'“ in *Velké obcování*, Nová Říše, Dobrý důvod 2020, s. 47.

<sup>183</sup> Zbořil, J. „život napěchovaný v octomilce“ in *Nová divočina*. str. 45.

Hmyz tvoří přibližně 80 % živočišných druhů na Zemi<sup>184</sup> a je na něm závislý celý ekosystém. Bez obtěžujícího hmyzu by neexistoval život, tak jak ho známe.

Pozoruhodný pohled na život předkládá básnická sbírka *Imunita* od Márie Ferenčuhové, která poukazuje na to, že i nemoci, jako třeba rakovina, které člověka zabíjí, jsou živé organismy. Rakovina je onemocnění, při kterém se některé buňky v těle přemnoží a začnou autonomně napadat ostatní buňky. V básni *M.R.(39)* až chirurgicky přesně popisuje, jak rakovina, pravděpodobně kůže, mění tělo básnického subjektu. „Začiatok je pomalý, / a takmer prirodzený: / vysychanie kože / záhyby, kde ešte nedávno / byla rovina.“<sup>185</sup> Dále popisuje, jak se nové buňky rakoviny množí. Vlastní tělo pak začne bojovat proti sobě, až nakonec samo sebe zničí. „Aj vnútri / čo nevidíte / vzkypí nový život. / Napokon sa / obrátim sama proti sebe“.<sup>186</sup> Susanne Sontag se metaforou rakoviny zabývala ve své knize *Nemoc jako metafora* z roku 1978. V té době byla diagnostika této nemoci viděna jako téměř jistý rozsudek smrti.<sup>187</sup> V současné době je většina rakovinového onemocnění léčitelná, nicméně s ohledem na poslední téměř dva roky je zajímavý pohled na nové virové onemocnění covid-19. Viry se nacházejí na pomezí toho, co vědci už považují, nebo právě ještě nepovažují za život<sup>188</sup>, nicméně současná globální pandemie ukázala, že i takový polo-život dokáže s lidským světem pořádně zahýbat. Jednou teorií, proč se onemocnění covid-19 vůbec přeneslo na člověka je ten, že společnost vytlačila různá zvířata do oblastí, kde by se spolu normálně nepotkávala. Tyto oblasti se staly rodištěm různých nemocí, které by se, nebýt těchto podmínek, na člověka nepřenesly.<sup>189</sup>

---

<sup>184</sup> May, R., M.: „How Many Species Are There on Earth?“ in *Science*, 241, 4872, 1988, s. 1441-1449.

<sup>185</sup> Ferenčuhová, M.: „M.R.(39)“ in *Imunita*, Kordíky, Skalná ruža 2016, s. 11.

<sup>186</sup> Tamtéž.

<sup>187</sup> Sontag, S.: *Nemoc jako metafora: AIDS a jeho metafory*, Praha, Mladá fronta 1997, s. 12.

<sup>188</sup> Koonin, E., V., Starokadomskyy, P.: „Are Viruses Alive? The Replicator Paradigm Sheds Decisive Light on an Old But Misguided Question“ in *Studies in History and Philosophy of Biological and Biomedical Science*, 35, 2016, s. 125-134.

<sup>189</sup> Bernstein, A.: „Coronavirus, Climate Change, and the Environment, A Conversation on COVID-19 with Dr. Aaron Bernstein, Director of Harvard Chan C-CHANGE“, Dostupné z: [www.hsph.harvard.edu/c-change/subtopics/coronavirus-and-climate-change/](http://www.hsph.harvard.edu/c-change/subtopics/coronavirus-and-climate-change/)

#### 4.4.4 Pozdní kapitalismus / Konzumerismus

Jednou z příčin environmentální krize je konzumně založená společnost, která je orientovaná na masovou produkci výrobků s krátkou životností. Texty, které na tento problém poukazují, se pohybují na pomezí environmentální a angažované poezie. Co se však rozumí pod pojmem angažovaná poezie? Podle *Slovníku literární teorie* z roku 1984 se po ní schovává poezie, ve které je jasná a vědomá náklonnost autora k určité ideologii, a umělecká stránka básně je této ideologii podřízena.<sup>190</sup> Karel Piorecký však namítá, že angažovaná poezie není pouhým sdělováním idejí, ale inspiruje k formování postojů k sociálním skutečnostem, na které poukazuje.<sup>191</sup>

Už jednou zmíněná sbírka *Jen třídít odpad nestačí* Víta Janoty je jednou z básnických sbírek, které by se daly označit za angažované. Celá je protkaná apokalyptickými obrazy světa, podobně jako poezie Emila Juliše. Stejně jako Juliš za současný zbídačený stav světa viní člověka a jeho sobeckost.

*Krajina se trýznivě otrásá  
v zárodcích budoucích křečových žil  
z rovin vyvstávají symboly zvráceného pokroku  
pyramidy prorezlých sudů  
ve kterých kutilsky kvasí  
sebedestrukční chemické pochody  
obzorem se bezcílne plouží  
mastodontické siluety obřích rypadel  
nic je nezastaví ani vesnice ani města  
ani žádné kouzelné slovo<sup>192</sup>*

Janota ale na rozdíl od Juliše apeluje na čtenáře, že je třeba konat. V textu dokonce několikrát opakuje výzvu „je třeba“, kterou uvozuje návrhy řešení problémů, na které poukazuje. Aby lidstvo zvrátilo svoji cestu do apokalypsy, je nutné vystoupit ze zavedených, naučených cyklu a změnit sebe.

---

<sup>190</sup> Vlašín, Š.(ed.): *Slovník literární teorie*, Praha, Československý spisovatel 1984, s. 21.

<sup>191</sup> Piorecký, K.: „Angažovaná poezie: souřadnice pojmu“ in *Psí víno*, 16, 59+60, 2012, s. 28.

<sup>192</sup> Janota, V.: cit. d. (pozn. č. 171), s. 16.

Angažovaná poezie se v současné době podle Karla Pioreckého týká hlavně generace Y, tedy mileniálů. Ti podle Pioreckého ve svých básních vykreslují svoji každodenní realitu, která je prostoupená pozdní kapitalistickou dobou, ve které žijí. Básníci by raději psali jiný typ poezie, nicméně vždy sklouznou ke světu peněz a sociální nespravedlnosti.<sup>193</sup> Ostatně i básně Pavla Kolmačky, který ke generaci Y nepatří, odkazují ke krátkým, reklamových sdělením, donucovacím prostředkům k utrácení více peněz. „Nový VW Passat byl suverénní jako vy“.<sup>194</sup>

Představitelem mileniálů, který ve své poezii kombinuje angažovanost a environmentálnost je například Jonaš Zbořil. V básni *bloomberg* popisuje, jak se jednotlivé velké korporace typu Walt Disney Co. a Apple vypořádávají s globálním oteplováním. Pro všechny tyto korporace je globální oteplování pouze překážkou generování více peněz. „Visa Inc. varuje, že globální oteplování by mohlo / zvýšit globální pandemii a ozbrojený konflikt – / problémy, které by naopak způsobily méně lidí / na cestu.“<sup>195</sup> Upozorňuje také na *greenwashing*, tedy na praktiku, kterou si osvojily některé společnosti. Ty se tváří, že jejich výrobky byly vyrobeny ekologicky, i přes to, že tomu tak vůbec není. Takovými společnostmi jsou například Nestlé nebo Sev.en. O záchranu planety se nezajímají, jen se vezou na globálním „zeleném“ trendu.

Dalším představitelem mileniálů, který kritizuje kapitalismus, je Magdalena Šipka. V básni *Zpěv o čtyřrohé městě* ze sbírky *Město hráze* připomíná, že v kapitalistické době nelze žít eticky a že je velmi těžké se vůbec vyhnout živočišným produktům.

*Zapomněla jsem se usvědčit  
z toho, že vlastně nemám srdce  
[...]  
sytím se po nocích masem ze zvířecích koncentráků  
saju brčkem ropu z měděných pohárů  
zapomněla jsem se zmínit o svých vlasech  
leštěných střevy dravých ptáku<sup>196</sup>*

<sup>193</sup> Piorecký, K.: „Mileniálové útočí: angažovanost v poezii literární generace Y“ in CzechLit, Dostupné z: [www.czechlit.cz/cz/feature/milenialove-utoci-angazovanost-v-poezii-literarni-generace-y/](http://www.czechlit.cz/cz/feature/milenialove-utoci-angazovanost-v-poezii-literarni-generace-y/)

<sup>194</sup> Kolmačka, P.: „Svit rozbřesku ozářil“ in *Život lidí, zvířat, rostlin, včel*, Praha, Triáda 2018, s. 81.

<sup>195</sup> Zbořil, J.: „bloomberg“ in *Nová divočina*, Brno, Host 2020, s. 44.

<sup>196</sup> Šipka, M.: „Zpěv o čtyřrohé městě“ in *Město hráze*, Praha, Malvern 2019, s. 26.

PETA a další organizace za práva zvířat přirovnávají zacházení se zvířaty k holokaustu a velkochovy ke koncentračním táborem. Zvířata jsou v nich často namačkaná na sebe, celý svůj život stráví na pár metrech čtverečních a jsou vykrmována speciální stravou, po které rychleji přiberou a vyrostou, aby je chovatelé mohli brzo odvést na jatka. Velkochovy jsou navíc velmi environmentálně náročné, na 100 g proteinu masa je potřeba téměř 200krát více půdy než na vyprodukování stejného množství rostlinného proteinu a vzniká při tom 50krát více emisí.<sup>197</sup> Produkce masa je jedním z hlavních zdrojů skleníkových plynů, znečištění vody a snižování biodiverzity.<sup>198</sup>

---

<sup>197</sup> Poore, J., Nemecek, T.: „Reducing Food’s Environmental Impacts Through Producers and Consumers“ in *Science*, 360, 6392, 2018, s. 987-992.

<sup>198</sup> Steinfeld, H. et. al: *Livestock’s Long Shadow: Environmental Issues and Options*, Rome, Food and Agriculture Organization of the United Nations 2006, s. 3.

## 5 Závěr

Dosavadní směřování současné české environmentální poezie by se dalo rozdělit do dvou proudů. První tíhnoucí více k reflexivní, meditativní či přírodní poezii a druhý tíhnoucí k angažované poezii. K prvnímu proudu by se řadili například Pavel Kolmačka nebo Mária Ferenčuhová, k druhému Vít Janota nebo Jonáš Zbořil. Nicméně i přes to se v těchto dvou proudech nachází společné prvky a témata. Za nejpodstatnější prvek považuji uvědomění globálního celku, které prochází napříč básněmi. Tím se současná environmentální poezie odlišuje od přírodní lyriky a proto-environmentální poezie. Přírodní lyrice chybí ekologický podtext a proto-environmentální poezii zase globální nadhled. Současná environmentální poezie naproti tomu zachycuje environmentální problematiku v globálním kontextu. To je vidět na změně identifikace v básních. Subjekty se buď identifikují s celou přírodou, jako Kolmačka, nebo naopak přiznávají, že už do ní nepatří, jako Štěpánek. Pozoruhodná je i práce s prostorovými a časovými měřítky, která zpochybňuje možnosti lidského poznání.

Některé z analyzovaných sbírek byly napsány na popud výzvy *přírodnilyrika.cz*, která vyvolala vášnivé diskuze. Tématy těchto diskuzí byly hlavně smysl takovéto výzvy, její potenciální možnosti a autenticita. Část diskutujících autorů výzvy vyčítala jistou pokryteckost, která vychází z globálního „zeleného“ trendu. Podle Jakuba Řeháka se tu environmentální básně objevily znenadání a pouze kvůli módní vlně, která velmi brzo vymizí.<sup>199</sup> Tomuto názoru musím oponovat, jelikož, jak dokládám v této práci, básně s environmentální tematikou mají svůj vývoj, historii a kořeny. Zájem o životní prostředí je celospolečenským a celosvětovým trendem, ale z dobrého důvodu. Kvůli antropogenní činnosti se teplota Země zvedla o více jak 1,2 °C,<sup>200</sup> hromadně vymírají druhy<sup>201</sup> a je do atmosféry vypuštěno skoro 50 miliard tun emisí CO<sub>2</sub>.<sup>202</sup> Tyto fenomény jsem vybrala jen namátkou. Není se proto čemu divit, že se zelený trend odráží i současné literatuře.

---

<sup>199</sup> Řehák, J.: „Anketa o environmentální poezii II.“ in *iTvar*, Dostupné z: [www.itvar.cz/8978-2](http://www.itvar.cz/8978-2)

<sup>200</sup> „Global Warming Index“, Dostupné z.: [www.globalwarmingindex.org](http://www.globalwarmingindex.org)

<sup>201</sup> Pariona, A.: „Top Reasons for Animal Population Decreases“ in *WorldAtlas*, Dostupné z.: [www.worldatlas.com/articles/major-causes-of-decline-in-wildlife-populations-worldwide.html](http://www.worldatlas.com/articles/major-causes-of-decline-in-wildlife-populations-worldwide.html)

<sup>202</sup> Ritchie, H., Roser, M.: „CO<sub>2</sub> and Greenhouse Gas Emissions“ in *Our World in Data*, Dostupné z: [www.ourworldindata.org/greenhouse-gas-emissions](http://www.ourworldindata.org/greenhouse-gas-emissions)

## 6 Seznam použité literatury

### Prameny:

- FERENČUHOVÁ, M.: *Černozeň*, Bratislava, Vlna 2020.
- FERENČUHOVÁ, M.: *Imunita*, Kordíky, Skalná ruža 2016.
- JANOTA, V.: *Jen třídít odpad nestačí*, Praha, Dauphin 2011.
- JULIŠ, E.: *Bližíme se ohni*, Ústí nad Labem, Severočeské nakladatelství 1988.
- JULIŠ, E.: *Nová Země*, Praha, Československý spisovatel 1991.
- JULIŠ, E.: *Pod kůží (Výbor z poezie 1965 2005)*. Praha, Dybbuk 2007.
- KOLMAČKA, P.: *Moře*, Praha, Triáda 2010.
- KOLMAČKA, P.: *Wittgenstein bije žáka*, Praha, Triáda 2014.
- KOLMAČKA, P.: *Život lidí, zvířat, rostlin, včel*, Praha, Triáda 2018.
- LEOPARDI, G.: *Morální dílka*, Kutná Hora, Tichá Byzanc 2003.
- MÁCHA, K., H. (aut.), ČERVENKA, M., SOUKUPOVÁ, M. (eds.): *Básně*, Praha, Česká knihovna 1997.
- NEUMANN, S., K.: *Knihy lesů, vod a strání*, Praha, Odeon 1972.
- PRSTKOVÁ, A.: „ostnatý drát na jihu maďar“ in Těsnohlídek, J. (ed.), *Názvuky*, Kutná Hora, JT's Nakladatelství 2016, s. 20.
- SOVA, A.: *Květy intimních nálad a jiné básně*, Praha, Státní nakladatelství krásné literatury, hudby a umění 1960.
- STEHLÍKOVÁ, O.: *O čem mluví matka, když mlčí*, Havlíčkův Brod, Dobrý důvod 2019.
- ŠIPKA, M.: *Město hráze*, Praha, Malvern 2019.
- ŠTĚPÁNEK, R.: *Hic sunt homines*, Muni Press, Brno 2018.
- ŠTĚPÁNEK, R.: *Velké obcování*, Nová Říše, Dobrý důvod 2020.
- VÁCHAL, J.: *Šumava umírající a romantická*, České Budějovice, Jihočeská vědecká knihovna 2007.
- ZBOŘIL, J.: *Nová divočina*, Brno, Host 2020.
- ZEDNÍK, L.: *Město jeden kámen*, Praha, Dauphin 2015.

### Odborná literatura:

ABRAM, N., J., et. al.: „Early Onset of Industrial-Era Warming Across the Oceans and Continents“ in *Nature*, 536, 2016, s. 411-418.

ABRAMS, D.: *Kouzlo Smyslů: Vnímání a jazyk ve více než lidském světě*, Praha, DharmaGaia 2013.

BAUMAN, Z.: *Wasted Lives*, Cambridge, Polity Press 2004.

BATHIANY, S. et. al.: „Climate Models Predicts Increasing Temperature Variability in Poor Countries“ in *Science Advances*, 4, 5, 2018.

BERRY, W.: „The Regional Motive“ in *A Continuous Harmony: Essays Cultural and Agricultural*, New York, Harcourt Brace Jovanovich 1972, s. 63-70.

BERNSTEIN, A.: „Coronavirus, Climate Change, and the Environment, A Conversation on COVID-19 with Dr. Aaron Bernstein, Director of Harvard Chan C-CHANGE“, Dostupné z: [www.hsph.harvard.edu/c-change/subtopics/coronavirus-and-climate-change/](http://www.hsph.harvard.edu/c-change/subtopics/coronavirus-and-climate-change/)

BOUŠKA, K.: „Všem programovým ekolyrikům“ in iTvar, Dostupné z: [www.itvar.cz/vsem-programovym-ekolyrikum](http://www.itvar.cz/vsem-programovym-ekolyrikum)

BOUŠKA, K., LUKÁŠ, M.: „Radikální neodpovědnost“ in A2, Dostupné z: [www.advojka.cz/archiv/2019/25/radikalni-neodpovednost](http://www.advojka.cz/archiv/2019/25/radikalni-neodpovednost)

BRISTOW, T.: *The Anthropocene Lyric: An Affective Geography of Poetry, Person, Place*, Melbourne, Palgrave MacMillan 2015.

BRYSON, J., S.: *Ecopoetry: A Critical Introduction*, Salt Lake City, University of Utah Press 2002.

BUBER, M.(aut.), Schilpp, P., A., Friedman, M.(eds.): *The Philosophy of Martin Buber*, Cambridge, Cambridge University Press 1969.

BUELL, L.: *The Environmental Imagination: Thoreau, Nature Writing, and the Formation of American Culture*, Cambridge, Harvard University Press 1995.

CARRINGTON, D.: „School Climate Strikes: 1.4 milion people took part, says campaigners“ in *The Guardian*, Dostupné z: [www.theguardian.com/environment/2019/mar/19/school-climate-strikes-more-than-1-million-took-part-say-campaigners-greta-thunberg](http://www.theguardian.com/environment/2019/mar/19/school-climate-strikes-more-than-1-million-took-part-say-campaigners-greta-thunberg)

CLARK, T.: *The Value of Ecocriticism*, Cambridge & New York, Cambridge University Press 2019.

COOK, B., D.: „Rabbits: Manageable Environmental Pests or Participants in New Australian Ecosystem?“ in *Wildlife Research*, 39, 4, 2012, s. 279-289.

CULLER, J.: *Theory of the Lyric*, Cambridge & London, Harvard University Press 2015.



ČAPKA, F., SLEZÁK, L., VACULÍK, J.: *Nové osídlení pohraničí českých zemí po druhé světové válce*, Brno, Akademické nakladatelství CERM 2005.

DALRYMPLE, G., B.: „The Age of the Earth in the Twentieth Century: a Problem (Mostly) Solved“ in *Special Publications, Geological Society of London*, 190, 2, 2001, s. 205-221.

FARRIER, D.: *Anthropocene Poetics: Deep Time, Sacrifice Zones, and Extinction*, Minneapolis & London, University of Minnesota Press 2019.

FLANDERKA, J.: *Básnické prostory (v) paměti (u vybraných básníků druhé poloviny 20. století)*, Univerzita Karlova, disertační práce, ved. Trávníček, J.

GLOTFELTY, Ch.: *The Ecocriticism Reader*, Athens & London, The University of Georgia Press 1996.

GREEN, R., et. al.: *The Princeton Encyclopedia of Poetry and Poetics*. Princeton & New Jersey, Princeton University Press 1993.

GRIFFITHS, M.: *The New Poetics of Climate Change: Modernist Aesthetics for a Warming World*, London & New York, Bloomsbury Academic 2017.

HAILWOOD, S.: „The Value of Nature Otherness“ in *Environmental Values*, 9,3, 2003, s. 353-372.

HEISE, U.: *Sence of Place and Sence of Planet: The Environmental Imagination of the Global*, Oxford & New York, Oxford University Press 2008.

HERCZKOVÁ, L., SVATOŇOVÁ, K.: „Most k irelevanci“ in Prášek, P., Roreitnerová, A. (eds.), *Myšlení hranice – hranice myšlení: k životnímu jubileu Miroslava Petříčka*, Praha, nakladatelství Karolinum 2021.

HILTNER, K.: „Second-Wave Ecocriticism“ in Hiltner, K. (ed.), *Ecocriticism: The Essential Reader*, London & New York, Routledge 2015, s. 131-132.

HOFFMAN, A.: *Jak kultura utváří diskuzi o klimatické změně*, Brno, Masarykova Univerzita 2017.

HOŠEK, J.: „Geologie lidstva?“ in Pokorný, P., Storch, D. (eds.), *Antropocén*, Praha, Academia 2020, s. 221-250.

HRBATA, Z.: *Romantismus a Čechy: témata a symboly v literárních a kulturních souvislostech*, Jinočany, H & H 1999.

HRBATA, Z., PROCHÁZKA M.: *Romantismus a romantismy: pojmy, proudy, kontexty*, Praha, Nakladatelství Karolinum 2005.

HRUBEŠ, J.: *Ekologické proudy v Československu*, Univerzita Karlova, disertační práce, ved. Vaněk, M.

- HUYGHE, R.: „Umění, život a ideje“ in *Umění nové doby*, Praha, Odeon 1974.
- CHAMAS, A., et. al.: „Degradation Rates of Plastic in the Environment“ in *ACS Sustainable Chemistry & Engineering*, 8, 9, 2020, s. 3494-3511.
- JAKOBSON, R.: *Poetická funkce*, Praha, H&H 1995.
- KAHAN, D.: „Fixing the Communications Failure“ in *Nature*, 463, 21, 2010, s. 296-297.
- KENDALL, H.W.: „World Scientist‘ Warning to Humanity“ in *A Distant Light*, New York, Springer 2000, s. 198-201.
- KONOPÁSEK, Z.: „Antropocén: více než jeden, méně než dva“ in Pokorný, P., Storch, D., (eds.), *Antropocén*, Praha, Academia 2020, s.32-50.
- KOONIN, E., V., STAROKADOMSKYY, P.: „Are Viruses Alive? The Replicator Paradigm Sheds Decisive Light on an Old But Misguided Question“ in *Studies in History and Philosophy of Biological and Biomedical Science*, 35, 2016, s. 125-134.
- KROUTVOR, J.: „Deux livres sensoriels de Josef Váchal“ in Galmiche, X. (ed.), *Facétie et illumination*, Presses Universitaires de Paris Sorbonne, Paris 1999.
- LORENZ, E.: „Predictability: Does the Flap of a Butterfly Wings in Brazil Set of a Tornado in Texas“ in Abraham, R. & Ueda, Y., *The Chaos Avant-garde: Memories of the Early Days of Chaos Theory*, Santa Cruz & Kyoto, World Scientific Publishing Company 2001, s.91-94.
- LOVEJOY, A., O.: „On the Discrimination of Romantisms“ in Abrahams, M.,H. (ed.), *The English Romantic poets: Modern Essays in Criticism*, New York, Oxford University Press 1975, s. 3-24.
- LOVELOCK, J.: *Gaia: A New Look at Life on Earth*, New York, Oxford University Press 2000.
- LOWENHAUPT Tsing, A.: „Natural Universals and the Global Scale“ in Hiltner, K. (ed.), *Ecocriticism: The Essential Reader*, London & New York, Routledge 2015, s. 211-231.
- MAY, R., M.: „How Many Species Are There on Earth?“ in *Science*, 241, 4872, 1988, s. 1441-1449.
- MEHRABIAN, A.: *Silent Messages*, Belmont, Wadsworth Publishing Company 1971.
- MORTON, T.: *Ecology without Nature*, Cambridge & London, Harvard University Press 2007.
- MORTON, T.: *Hyperobjects: Philosophy and Ecology After the End of the World*, Minneapolis & London, University of Minnesota Press 2013.

MRÁZEK, O.: *Vývoj v českých zemích a na Slovensku od manufaktury do roku 1918*, Praha, Nakladatelství NPL Academia 1964.

NAGEL, T.: *The View From Nowhere*, Oxford, Oxford University Press 1986.

PARIONA, A.: „Top Reasons for Animal Population Decreases“ in *WorldAtlas*, Dostupné z: [www.worldatlas.com/articles/major-causes-of-decline-in-wildlife-populations-worldwide.html](http://www.worldatlas.com/articles/major-causes-of-decline-in-wildlife-populations-worldwide.html)

PATOČKA, J.: *Dvě máchovské studie*, Praha, Oikoymenh 2007.

PETERKA, J.: „Přírodní lyrika“, Mocná, D. (ed.), *Encyklopedie literárních žánrů*, Litomyšl, Paseka 2004, s. 538-547.

PIORECKÝ, K.: „Angažovaná poezie: souřadnice pojmu“ in *Psí víno*, 16, 59+60, 2012 s. 23-29.

PIORECKÝ, K.: „Mileniálové útočí: angažovanost v poezii literární generace Y“ in *CzechLit*, Dostupné z: [www.czechlit.cz/cz/feature/milenialove-utoci-angazovanost-v-poezii-literarni-generace-y/](http://www.czechlit.cz/cz/feature/milenialove-utoci-angazovanost-v-poezii-literarni-generace-y/)

POCHEVILLE, A.: „The Ecological Niche: History and Recent Controversies“ in *Handbook of Evolutionary Thinking in the Science*, Dordrecht, Springer 2015, s.547-586.

POKORNÝ, P., STORCH, D.: „Kde jsme se to ocitli?“ in Pokorný, P., Storch, D. (eds.), *Antropocén*, Praha, Academia 2020, s. 18-27.

POORE, J., NEMECEK, T.: „Reducing Food’s Environmental Impacts Through Producers and Consumers“ in *Science*, 360, 6392, 2018, s. 987-992.

QUINN, J.: „Paul Muldoon a hyperobjekty“ in Hrdlička, J., Pšenička, M., Snelling, A. (eds.), *Věci v básních: Od Achilleova štítu po hyperobjekty*, Praha, Univerzita Karlova 2020, s. 385-406.

RIGBY, K.: “Ecocriticism” in Wolfreys J. (ed.), *Introducing Criticism at the Twenty-First Century*, Edinburgh, Edinburgh UP 2002, s. 151-178.

RIPPLE, W. et. al.: „World Scientist‘ Warning to Humanity: A Second Notice“ in *BioScience*, 67, 12, 2017, s. 1026-1028.

RITCHIE, H., ROSER, M.: „CO<sub>2</sub> and Greenhouse Gas Emissions“ in *Our World in Data*, Dostupné z: [www.ourworldindata.org/greenhouse-gas-emissions](http://www.ourworldindata.org/greenhouse-gas-emissions)

ROUSSEAU, J., J.: *Emil, čili O vychování, II. díl*, Praha, Dědictví Komenského 1911.

ROUSSEAU, J., J.: *Julie aneb nová Heloisa*, Praha, Josef Pelc 1912, s.133.

ŘEHÁK, J.: „Anketa o environmentální poezii II.“ in *iTvar*, Dostupné z: [www.itvar.cz/8978-2](http://www.itvar.cz/8978-2)

- SABINA, K.: „Úvod povahopisný“, in Vašák, P., Havel, R. (eds.), *Literární pouť Karla Hynka Máchy*, Praha, Academia, 2004.
- SAVOCA, M. et. al.: „Plastic ingestion by marine fish is widespread and increasing“ in *Global Change Biology*, 27, 10, 2021, s. 2188-2199.
- SELBY, J. et. al.: „Climate Change and the Syrian Civil War Revisited“ in *Political Geography*, 60, 2017, s. 232-244.
- SHEPHARD, P.: „Place in American Culture“ in *The North American Review*, 3, 262, 1977, s. 22-32.
- SCHILLER, F.: „O naivním a sentimentálním básnictví.“ in Sobotka, M., *Výbor z filozofických spisů*, Svoboda-Libertas, Praha 1992, s. 229-316.
- SIMKINS, R.: „The Bible and Antropocentrism: Putting Humans in Their Place“ in *Dialectical Anthropology*, 38,4, 2014, s. 397-413.
- SLÁDEK, O. et. al.: *Slovník literárněvědného strukturalismu A-Ž*, Brno, Host 2018.
- SONTAG, S.: *Nemoc jako metafora: AIDS a jeho metafora*, Praha, Mladá fronta 1997.
- STANĚK, L.: „Environmentální lyrika odpovídá na klimatickou krizi“ in *Host*, 36, 5, 2020, s. 40-47.
- STEINFELD, H. et. al: *Livestock's Long Shadow: Environmental Issues and Options*, Rome, Food and Agriculture Organization of the United Nations 2006.
- STIBRAL, K.: *Estetika přírody: K historii estetického ocenění krajiny*, Brno, Pavel Mervart 2019.
- STIBRAL, K.: *Proč je příroda krásná Estetické vnímání přírody v novověku*, Praha, Dokořán 2005.
- STREET, L., FISHER-WIRTH, A.(eds.): *The Ecopoetry Anthology*, San Antonio & Texas, Trinity University Press 2013.
- SVOZIL, B.: *Realismus, impresionismus, dekadence, symbolismus – básnické vývojové tendence z konce 19. století*, Praha, Československý spisovatel 1979.
- ŠTĚPÁNEK, R., ZAJÍC, P.: *prirodnilyrika.cz*, Dostupné z: [www.prirodnilyrika.cz](http://www.prirodnilyrika.cz)
- ŠŮRA, A.: „Nevycházet, nedýchat“ in *Respekt*, 41, 2009.
- THORPE, N.: „Migrant Crisis: Hungary Surge as Fence Slowly Rises“ in *BBC News*, Dostupné z: [www.bbc.com/news/world-europe-34043344](http://www.bbc.com/news/world-europe-34043344)
- UHLIG, A.: „Sailing and Singing“ in Budelman, F., Phillips, T.(eds.), *Textual Events: Performance and the Lyric in Early Greece*, Oxford, Oxford University Press 2018, s. 64-92.

UN Environment Programme: „Emission Gap Report 2019“, Dostupné z: [www.unep.org/resources/emissions-gap-report-2019](http://www.unep.org/resources/emissions-gap-report-2019)

VÁŠA, O.: „Bloudění Šumavou: Několik poznámek k *Šumavě umírající a romantické Josefa Váchala*“ in Fedrová, S. (ed.), *Česká literatura v intermediální perspektivě*, Praha, Akropolis 2010.

VLAŠÍN, Š.(ed.): *Slovník literární teorie*, Praha, Československý spisovatel 1984.

WHITE, L: „The Historical Roots of Our Ecologic Crisis“, in Hiltner, K. (ed.), *Ecocriticism: The Essential Reader*, London and New York, Routledge 2015, s. 39-46.

WORLD DATA, Dostupné z: [www.data.worldbank.org/indicator/SM.POP.TOTL](http://www.data.worldbank.org/indicator/SM.POP.TOTL)

YOUNG, A. et. al.: „Empathy for Animals: A Review of the Existing Literature“ in *Curator: The Museum Journal*, 61, 2 2018, s. 327-343.

„Global Warming Index“, Dostupné z.: [www.globalwarmingindex.org](http://www.globalwarmingindex.org)